

שול"ת

קונטרס

להורות נתן

עניני ערב פסח שחל להיות בשבת

הלכות ומנהגים לערב פסח שחל בשבת, עניני דרוש בדברי
החת"ס בדרשותיו במעלת ערב פסח שחל להיות בשבת,
דרשות מכתב יד

מאת

הגאון האמיתי ציס"ע עמוד התורה וההוראה
מרגא ורבנא נתן בן לאותו צדיק וחסיד מפורסם
מוה"ר עמרם זצוק"ל הי"ד געשטעטנער זצלה"ה
אבד"ק קרית אגו"י בני ברק וד"מ דמתיבתא פנים מאירות

בעמח"ס שו"ת להורות נתן ט"ז חלקים, להורות נתן על התורה ומועדים, להורות נתן
על הגדה של פסח, להורות נתן על פרקי אבות, להורות נתן על תהלים, להורות נתן על
שלחן ערוך הלכות שבת, נתן פריז על מסכתות סוגיות ושלחן ערוך, טל נתן על ל"ט
מלאכות שבת, ונתן לכהן על ספר תקפו כהן, קבא דתידוצא, מבעד לצמתך, מקדש
מעט, מאורות נתן שבשו"ת מאור החיים ב' חלקים, שיחות מלוה מלכה ד' חלקים,
דברי בן עמרם ב' חלקים, ציץ ופרח ושאר ספרים.

יו"ל ע"י 'מכון להורות נתן'

בני ברק

חודש ניסן שנת תשפ"א לפ"ק

מתוך צוואת רבינו זצוק"ל

וְכָל מִי שִׁיעֹזֵר לְהַרְפֵּסַת הַסְּפָרִים תֵּהָא לֹו לְזִכּוֹת גְּדוּלָּה בְּזֶה וּבְכָא

"וכל מי שיעזור להרפסת הספרים תהא לו לזכות גדולה בזה ובכא"

וְכָל מִי שִׁתֵּן מִמּוֹן לְהַרְפֵּסַת הַכְּתָבִים

אִהִיָּה לֹו לְמַלְיָץ יוֹשֵׁר בַּעֲזוֹה"י הַכֹּל לְפִי רְצוֹן הַבּוֹרָא

תשית לראשם עטרת פז

למעלת כבוד הרבנים הגאונים הצדיקים שליט"א

בני וחתני רבינו הגה"ק זי"ע

על שהקדישו מזמנם היקר

ונענו בחפץ לב עם כשרונותיהם הברוכים

למען יצא ספר זה ברוב פאר והדר

ברכות והודאות

לחברי המכון על השתתפותם

בעריכת ספר זה ברוב פאר והדר

הרב הגאון רבי ברוך האס שליט"א

הרה"ג ר' שמואל שלזינגר שליט"א

עורכים ראשיים

חברי המכון

הרב משה ווייס הרב אברהם יעקב ויזל

הרב עמרם עקיבא גשטטנר הרב שלמה אהרן ישראלי

הרב ישראל קראוס הרב שמואל כהנא

הרב אלימלך פרידמן הרב יוסף פרידמן

הרב פנחס גרינפלד הרב משה רוזנפלד

הרב יחזקאל שרגא שיפר

ישלם ה' פעלם ותהי משכורתם שלימה,

וזכות רבינו זי"ע תעמוד להם שיתברכו

בבני חיי אריכי ומזוני רויחי אכ"ר.

כעתירת וברכת

הנהלת 'מכון להורות נתן'

יך"ל ע"י

"מכון להורות נתן"

להוצאת והפצת

כל ספרי מורן רבינו זצוק"ל

בכל עניני הספר ניתן לפנות

בארץ ישראל:

מכון להורות נתן

המאירי 30 אלעד

פלא': 054-8456694

פקס: 15339379651

9379651@gmail.com

בארצות הברית:

הרב עמרם עקיבא גשטטנר

טל' 1347-351-2867

כל הזכויות שמורות

ל"מכון להורות נתן" (ע"ד)

הדפסה: המהודר 3153883-053

עיצוב כריכה ושערים: שילוב 7680880-052

מהדורת עטרת רויזא

לזכרון עולם בהיכל ה'

ספר זה מודפס ומוקדש לעילוי נשמות

האשה החשובה והצנועה

אשת חיל למפעלות צדקה וחסד

מרת רויזא שטראה ע"ה

בת הרבני הנכבד המופלא במעשים טובים

מוה"ר ר' בנימין געשטעטנער ז"ל הי"ד

מק"ק ראאב, חתן הגאון רבי יצחק פריי זצ"ל

חתן רבינו בעל הכתב סופר ז"ל

מגזע רבינו בעל פנים מאירות זי"ע

והגאון רבי מאיר אשכנזי אביו של בעל הש"ך זי"ע

נלב"ע כ"ז תשרי תשי"פ לפ"ק

זכות לימוד התורה בספר זה תעמוד לה

שתהא נשמתה הטהורה צרורה בצרור החיים

עם נשמות הצדיקים בגן עדן - אמן כן יהי רצון

לזכרון עולם בהיכל ה'

ספר זה נדפס ומוקדש
לעילוי ולזכר נשמת
הבחור היקר השקדן בתורה
ויראת ה' אוצרו

כמור משה גבריאלי שטראה ז"ל

בן יבלחט"א הרבני הנכבד
מוה"ר בנימין הי"ו

נפטר לבית עולמו ביום כ"ו אלול תשנ"ט לפ"ק

יהא זכרו ברוך

ת. נ. צ. ב. ה.

זכות לימוד התורה בספר זה תעמוד לו
שתהא נשמתו הטהורה צרורה בצרור החיים
עם נשמות הצדיקים בגן עדן - אמן כן יהי רצון

לזכרון עולם בהיכל ה'

הרבני הנכבד דרחים רבנן ומוקיר רבנן
צדיק במעשיו ותמים בדרכיו

כבוד שם תפארתו

מוה"ר שמעון יהודה שטראה זצ"ל

אבן יקרה בק"ק לונדון יצ"ו ומעמודי התווך
דק"ק קהל "תורה עץ חיים"

מגזע בעל הפנים מאירות
והגאון ר' מאיר אשכנזי אביו של בעל הש"ך זי"ע

בן הר"ר דוב זצ"ל

וחתן הר"ר בנימין געשטעטנער זצ"ל הי"ד מק"ק ראאב

חתן הגאון רבי יצחק צבי פריי זצ"ל

חתן רבינו בעל הכתב סופר זי"ע

נלב"ע ביום כ"ב כסליו שנת תשנ"ח לפ"ק

זכות לימוד התורה בספר זה תעמוד להם
שתהא נשמתם מטהורה צרורה בצרור החיים
עם נשמות הצדיקים בגן עדן - אמן כן יהי רצון

לזכרון עולם בהיכל ה'

הרבני הנכבד דרחים רבנן ומוקיר רבנן
צדיק במעשיו ירא השם ותמים בדרכיו

כבוד שם תפארתו

מוה"ר **אברהם צבי** ב"ר **שלמה** זצ"ל
שלאמיוק

אבן יקרה אשר הזריח את אור היהדות
במדינת אורגוואי - דרום אמריקא
נלב"ע ערב פסח שנת תשנ"ג לפ"ק

וזוגתו האשה החשובה

מרת **פייגא** ב"ר **בן ציון** ע"ה
נלב"ע ערב שביעי של פסח שנת תשנ"ב פ"ק

זכות לימוד התורה בספר זה תעמוד להם
שתהא נשמתם הטהורה צרורה בצרור החיים
עם נשמות הצדיקים בגן עדן - אמן כן יהי רצון

לזכרון עולם בהיכל ה'

הגאון הצדיק המפורסם
חריף ובקי עצום בכל מכמני התורה
כבוד שם תפארתו

רבי עמרם צבי הלוי ב"ר משה

טאובר זצ"ל

מעי"ת לאנדאן יצ"ו

מגזע בעל הפנים מאירות ולמעלה בקודש
ש"ב וחביבו של מרן רבינו זי"ע

נלב"ע ביום שביעי של פסח שנת תשמ"ו לפ"ק

וזוגתו האשה החשובה

מרת **רבקה** ע"ה

בת הרב החסיד תמים במעשיו וגדול בתורה
הרה"ג רבי **לייב פאשקס** זצ"ל מסערדהלי
נלב"ע ביום ח' אדר א' שנת תשנ"ז לפ"ק

זכות לימוד התורה בספר זה תעמוד להם
שתהא נשמתם הטהורה צרורה בצרור החיים
עם נשמות הצדיקים בגן עדן - אמן כן יהי רצון

תוכן הענינים

הלכות ומנהגים.....א

שבת שלפני ערב פסח.....א

סדר יום חמישי - י"ב ניסן.....א

סדר יום הששי ערב שבת קודש - י"ג ניסן.....ג

סדר יום שבת קודש - ערב פסח.....ח

סדר מוצאי שבת שהוא ליל ראשון דפסח.....יב

עניני דרוש.....יג

בדברי החת"ס שכשערב פסח חל להיות בשבת
הוא זמן הראוי לגאולה

דרשות לשבת הגדול מכתב יד.....כג

דרשה לשנת תשס"ה.....כג

דרשה לשנת תשס"ח.....לט

הלכות ומנהגים לערב פסח שחל להיות בשבת

פרק ראשון

שבת שלפני ערב פסח

א. אם חל שבת הגדול בערב פסח, דורשין בשבת הקודמת, כי בערב פסח כבר אי אפשר להזהיר על מה שצריך לתקן קודם הפסח.

פרק שני

סדר יום חמישי - י"ב ניסן

א. הבכורים מתענים ביום חמישי שלפני שבת ערב פסח, ובערב קודם בדיקת חמץ מותר לטעום מעט אם התענית קשה עליו, אבל לא ישתה משקה המשכר כי לא יוכל לבדוק כהוגן.

מקורות

שבת שלפני ערב הפסח

א. דורשין וכו', מהרי"ל הובא בא"ר (סי' ת"ל אות ב'), וחק"י (סק"ג) ופרמ"ג (מש"ז סק"א). ועיין דרשות חת"ס (דרוש לשה"ג שנת תקפ"ח ותקצ"ב). וע"ש לשנת תקס"ה. ועי' תשו' כנסת יחזקאל (סוס"י כ"ג). אבל ראה ס' דרשות מהר"י מינץ (דרוש ח') דרשה לשה"ג שחל בער"פ. ועי' ערוך השולחן (סי' ת"ל ס"ה).

סדר יום חמישי - י"ב ניסן

א. ביום חמישי, רמ"א (סי' ת"ע ס"ב) ומג"א שם (סק"א). משקה המשכר, סדר ער"פ להגרי"ח זוננפלד (אות ב').

ב. הבכורים הנוהגים לסיים מסכתא ולאכול בסעודת הסיום, מסיימים ביום זה.

ג. ביום זה יש להשלים את ניקוי הבית מן החמץ כמו שנוהגין בכל שנה ביום שלפני ערב פסח.

ד. סמוך לבין השמשות מבעוד יום הולכים לשאוב מים שלנו למצות של מצוה שיאפו מחר.

ה. בערב, אור לשלשה עשר, בודקין את החמץ לאור הנר, ומברך "על ביעור חמץ" כמו בכל שנה.

ו. מיד אחר הבדיקה בלילה יבטל את החמץ ויאמר כל חמירא וכו'.
ז. את החמץ שמצא יצניע כדי לשורפו למחר.

ח. כמו כן יצניע במקום מיוחד את החמץ שצריך לאכילתו בלילה ולמחר ולצורך שתי סעודות של שבת, ויכסם כדי שלא יגרוהו חתול או עכבר.

מקורות

ב. מסיימים ביום זה, ייטב פנים בשם ישמח משה, וחק לישאל ס"ב. ועיין תשובה מאהבה (ח"ב לאו"ח סי' ת"ע וח"ג ליו"ד תשו' שע"ו), שהנו"ב מחה ע"ז. וכן בתשו' רע"א מכת"י (סי' ל"ד). וביוסף דעת ליו"ד (סי' ש"ה סח"י) כ' שנבהל כשראה ד' תשובה מאהבה הנ"ל. ובשו"ת דו"ז ערוגת הבושם (או"ח סי' קל"ט) כ' דאף דבמדינות אלו מקילין לאכול בסיום, מ"מ מה שנשתרבב בין עמי הארץ שאף מי שאין לו שום שייכות עם לימודו אוכל ושותה בסיומו של שונה הלכות, הוא מנהג בורות. וע"ש שכתב בתאומים שכל אחד ספק בכור שאין מתענין, מ"מ מסתברא שאביהם מתענה כשהם קטנים ממה נפשך. ונ"ל ראייה קצת מהא דשו"ע יו"ד (סי' ש"ה סכ"ה) בילדה שני זכרים ואינו ידוע מי הבכור דשניהם פטורין מפדיון ומ"מ אביהם חייב.

ד. מים שצ"נו, רמ"א (סי' תנ"ה ס"א) ומ"ב (סקי"ד).

ה. בודקין את החמץ, שו"ע (סי' תמ"ד ס"א) וטו"ז (סק"ז).

ו. יבטל, טו"ז (שם).

ז. יצניע, שו"ע (סי' תל"ד ס"א).

ח. יצניע, שו"ע רש"ז (סי' תמ"ד ס"א) ומ"ב (שם סק"ג).

ט. משעה זו ועד אחר סעודת שחרית של שבת יזהר שיאכל במקום מיוחד כדי שלא יפזר החמץ בביתו, ואחר כל אכילה ינער את המפה ואת שירי הפירורין שבכלים במקום הפקר, אבל לא יזרקנו בפח האשפה שבחצירו וגם לא ינערם במקום דריסת רגלי אדם.

י. אחר כל אכילת חמץ ינער את בגדיו ואת קפלי מכנסיו כדי שלא יכניס את החמץ בחדרי ביתו, גם ישגיח מאוד על הקטנים שלא יגררו את החמץ בידיהם ובבגדיהם.

יא. יזהר שלא יבשל בכלים חמוצים במטבח שכבר הוכשר לפסח, וטוב שיכין כירים שיוכל לבשל עליו חמץ מחוץ למטבח.

פרק שלישי

סדר יום הששי ערב שבת קודש - י"ג ניסן

א. שחרית מתפללין כמו בכל יום, ואומרים מזמור לתודה ולמנצח. ואין צריכין להקדים ולהתפלל בשביל אכילת חמץ שהרי רשאי לאכול חמץ כל היום.

ביעור חמץ

ב. בערב שבת בבוקר שורפין את החמץ (שמצא בשעת בדיקתו אמש ושאיין לו צורך לאכילתו היום ובשבת) קודם סוף שעה החמישית.

מקורות

ט. במקום הפקר, סדר ער"פ להגריח"ז (אות ב').

סדר יום הששי ערב שבת קודש — י"ג ניסן

א. מזמור לתודה וכו', חק לישראל (סי"א). ואין צריכין וכו', סדר ער"פ להגריח"ז (אות ג').

ב. קודם סוף וכו', שו"ע (סי' תמ"ד ס"ב) ומ"ב (סק"ט).

ג. אין אומרים, מג"א (שם סק"ג).

◇ הלכות ומנהגים לערב פסח שחל בשבת ◇

ג. בשעת השריפה בערב שבת אין אומרים כל חמירא וכו', אלא יאמר כן בשבת בבוקר אחר סעודת שחרית.

ד. ינקה את כל הכלים החמוצים ויצניעם במקומם המיוחד לימי הפסח, וישיר לו רק את הכלים הדרושים לשתי הסעודות של שבת קודש.

ה. את החמץ שרוצים למכור לנכרי יש למכרו עד זמן שריפת חמץ, ומ"מ מועלת מכירתו עד ש"ק.

ו. בעלי חנויות לצרכי מזון ימכרו מאכלי חמץ רק עד זמן שריפת חמץ, ויודיעו זאת מראש ללקוחותיהם כדי שיקדימו את קנייתם.

ז. גם אחר זמן שריפת חמץ מותר לאכול חמץ כל היום, כמו כן מותר להגעיל כלים של חמץ כל היום, אם שכח להגעיל עד חצות.

ח. מי שיש לו שיניים תותבות ינקה אותן בערב שבת ויערה עליהן מים רותחין מכלי ראשון או יגעילן בכלי שני, ומאז והלאה לא יאכל עם השיניים חמץ בעין רותח.

מקורות

ד. ינקה, סדר ער"פ להגריח"ז (אות ד').

ה. למכרו עד זמן וכו', שו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ר"ה), ועי' ס' ארחות חיים על שו"ע או"ח (סי' תמ"ד אות ד'), וחק לישראל (סי"ד), ושו"ת קב חיים (סי' פ"ט) ובמפתחות שם.

ו. ימכרו וכו' רק עד וכו', עי' שו"ת לבושי מרדכי מהדו"ק (או"ח סי' ע"ה) ושו"ת ערוגת הבושם או"ח (סי' ק"ג). ועי' בס' ארחות חיים (סי' תמ"ד) וחק לישראל (סי"ד) שיש שהתירו למכור חמץ גם אחר זמן השריפה משום פסידא. וכ"כ בשו"ת מהרש"ג (ח"ב או"ח סי' ע"ב). ברם התם מיירי שמכרו לנכרים, אבל היכי שכל הלקוחות הם ישראל, הלא גם הקונים צריכים לבער עד זמן השריפה. ומ"מ אם נאנס ואי אפשר לספק צרכי שבת עד הזמן רשאי למכור גם אח"כ.

ז. כל היום, ביאור הלכה (רס"י תמ"ד). ועי' שו"ת מנחת אלעזר (ח"א סי' נ"ט). להגעיל וכו' כל היום, חק לישראל (סכ"ב).

ח. ויערה וכו', שו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קצ"ז), ועי' חק לישראל (סמ"ה).

סדר יום הששי ערב שבת קודש - י"ג ניסן - הכנת המאכלים לשבת
ט. כל היום מותר בעשיית מלאכה ובתספורת וגלוח ונטילת צפרניים.

הכנת המאכלים לשבת

י. לשבת זו אין מבשלין שום מאכל שיש בו קמח או קמח-מצה של חמץ, כי החמץ נדבק בכלים וקשה לנקותם בשבת. אבל יכול לבשל מאכלים שיש בו קטניות או אורז נקיים שבדקם מתעורבת חמשת מיני דגן. (ויש שכתבו שלא לבשל קטניות ואורז אלא מאכלי ירק ותפוחי אדמה).

יא. את מאכלי השבת אפשר לבשל בכלים של חמץ, לאחר שניקה את הכלים היטב שלא ישאר עליהם חמץ בעין. אולם אין לבשל בכלים חמוצים על כירים שהוכשרו לפסח וגם לא במטבח שכבר הוכשר לפסח, אלא יבשלם חוץ למטבח על כירים שלא ישתמשו בהם בפסח.

יב. אם מטמין חמין בכלי של חמץ כדי לאכלו בשבת, יש להטמינו על כירה שלא ישתמש בה בפסח.

יג. יש אנשי מעשה המבשלים את מאכלי השבת בכלים של פסח, אולם צריך לזהר שלא לערות את התבשיל לקערה של חמץ בעוד התבשיל חם, אלא יערה מקודם לכלי של פסח ומשם יערה לתוך קערה נקיה של חמץ. כמו כן יזהר שלא לתחוב כף של חמץ לתוך הקדירה, וכן יזהר שלא יגע בכלים בידיים עסקניות שנדבק

מקורות

ט. בעשיית מלאכה, שערי תשובה (סו"ס תמ"ד), ועי' חק לישראל (סי"ח).
י. שיש בו קמח וכו', שו"ע (סי' תמ"ד ס"ג). קטניות או אורז, ערוך השולחן (סי' תמ"ד ס"ח), וסדר ער"פ לריח"ז (אות ג'), והחזון איש ז"ל בהנהגות שכתב לעצמו, כתב שלא לערבב שום קטניות ואורז (אגרות חזו"א סי' קפ"ח).
יא. בכלים של חמין, סדר ער"פ לריח"ז (אות ג') ואגרות חזו"א שם.
יב. על כירה וכו', סדר ער"פ שם.
יג. בכלים של פסח וכו', א"ר (סי' תמ"ד ס"ג) ופר"ח שם (סק"ג).

◇ הלכות ומנהגים לערב פסח שחל בשבת ◇

עליהן פירוורי חמץ. (וכעת שמצויות צלחות וכוסות של פלסטיק משתמשים בהן רק פעם אחת, אפשר לערות בהן את התבשיל מתוך הקדרה ובלבד שיהיו נקיים).

יד. כשמבשל בכלים של פסח ורוצה להשתמש בכלים אלו בפסח, יזהר שכל המאכלים שיבשלו בהם יהיו כשרים לפסח, והבשר והדגים יחתכו בסכין של פסח, וכן המלח והתבלינים יהיו כשרים לפסח.

אפיית המצות

טו. בערב שבת אחר חצות אופין מצות מצוה כמו בכל ערב פסח, אבל אין צריך לומר בשעת האפיה "כל הפירורין יהיו הפקר".

טז. יזהר להפריש חלה מן המצות מיד אחר האפיה כדי שלא ישכח.

הכנת צרכי הסדר

יז. את הזרוע והביצה יצלה מערב שבת, ואם לא צלאם מבעוד יום, יצלה את הזרוע במוצאי שבת על מנת לאכלו למחר ביו"ט, וכן יצלה אז את הביצה על מנת לאכלה ביו"ט.

יח. גם את החרוסת יעשה מערב שבת, ואם שכח יעשנה במוצאי

מקורות

טו. אופין מצות וכו', שו"ע (סי' תנ"ח ס"א). אין צריך לומר וכו', לוח אר"י לרימ"ט, ועי' שו"ע אור"ח (סי' ת"ס ס"ג).

טז. להפריש חלה וכו', שאין יוצאין במצה של טבל (רמב"ם פ"ו מחמץ ומצה ה"ז) ואף בטבל דרבנן (עי' רמב"ם פ"א מברכות ה"ט, ורש"י פסחים ל"ה ע"ב ד"ה טבול מדרבנן, ותוס' שם קי"ד ע"ב ד"ה אכלן). ועי' שו"ת להורות נתן (ח"ב סי' כ"ג) בזה.

יז. הזרוע והביצה וכו', פמ"ג (סי' תע"ג סק"ח) ושע"ת (סק"י).

יח. החרוסת וכו', פמ"ג (סי' תמ"ד מש"ז סק"ב). מי המלח וכו', עי' קיצור שו"ע (סי' קי"ח ס"ד) ובמסגרת השולחן שם (סק"ד), ועי' שו"ע (סי' תע"ב ס"א) יהא שולחנו צורך מבעורי וכו'.

שבת ע"י שינוי קצת, כגון שידוך את הפירות על מפה ולא בקערה. גם את מי המלח נכון להכין מערב שבת.

יט. את החסא למרור יש לבדוק היטב מתולעים ולנקותם מערב שבת, ונכון שיניחם במקרר או במטפחת רטובה כדי שלא יכמוש, אבל לא יניחם במים שלא יופסלו משום כבוש.

כ. מי שלוקח תמכא (חריין) למרור לא יפררו מערב שבת כי יפוג חריפותו, אלא יפררו במוצאי שבת לפני הסדר על ידי שינוי כגון על מפה.

כא. יכין את הנרות והפתילות שיצטרך להדליק בליל הסדר, גם נכון להוריד את המכסה שעליהן אותיות מעל פי בקבוקי היין המוכנים לשבת ויו"ט.

כב. ידקדק אם הופרשו חלה ותרומות ומעשרות מכל המוכן לצרכי שבת והסדר.

כג. שנה שהיא רביעית לשמיטה, נוהג בה ביעור מעשרות. וזמנו בערב פסח ועכ"פ לא יאוחר מערב שביעי של פסח. ולכן מי שיש לו טבל יפריש מהם היום תרומות ומעשרות, וכן אם יש לו מטבעות של מעשר שני יחללם על מטבע קטנה או על פרי ויאבדם היום.

מקורות

יט. שלא יכמוש וכו' משום כבוש, מג"א (סי' תע"ג סק"ג וי"ד).

כ. כי יפוג וכו', עי' שע"ת (סי' תע"ג סק"א) ומ"ב שם (סק"ו). ויכול לפוררו בערב שבת אם משימו בכלי סגור המחזיק חריפותו. על ידי שינוי וכו', מ"א (סי' תק"ד סק"ז) וקשו"ע (סי' צ"ח ס"ג).

כא. והפתילות, דביו"ט אסור לעשות פתילות עי' מ"ב (סי' שכ"ח סקנ"ב). אותיות, שלא יבוא לידי מוחק, עי' מג"א (סי' תקי"ט סק"ד).

כג. בערב פסח, משנה מע"ש (פ"ה מ"ו), ולקצת ראשונים בערב יו"ט הראשון ולקצתם בערב יו"ט האחרון, עיין נו"כ שם. ועי' ערוך השולחן (או"ח סי' ת"ל ס"ה). על מטבע קטנה וכו', ס' אר"י (ח"ב סי' ג' סעיף ד'). ובחזו"א דמאי (סי' ג' אות י') צידד שלא לחלל על פרי אלא על מטבע. ועיי"ש (אות י"ב).

פרק רביעי

סדר יום שבת קודש - ערב פסח

א. לפני לכתו לבית הכנסת בערב שבת, יזכור אם הפריש חלה מהמצה שהוכנה לפסח וכן מהחלה והעוגות שנאפו לשבת, ואם שכח להפריש חלה מבעוד יום מותר להפריש מהם חלה אף בין השמשות, דהיינו עד צאת הכוכבים.

ב. בשבת זו יסדר את שולחנו במקום שיוכל בקל לבער למחר את הפירורין הנופלים בשעת האכילה, ויזהר שלא יתפזרו הפירורין על הקרקע ובחורין וסדקין. (ועצה טובה להניח את הפת בתוך שק של ניילון ולאכול מתוכו, וכן לפרוש מפת ניילון על רצפת החדר שאוכלין שם). אולם צריך שיקדש ויאכל במקום שגר של שבת דולק. ומכל מקום לא יעמיד את הפמוטים על השולחן שאוכל עליו, כי הם אסורים בטלטול ולא יוכל לבער את הפירורין מתחתם. ולא יניח את הנרות במקום שעלולים להכבות ע"י הרוח. ואחר אכילתו טרם שילך מהשולחן ינער את בגדיו כדי שלא יוליך את הפירורין למקומות אחרים בבית. ואם אוכל בחצר יזהר מלשפוך מים על צמחים, ולא יאכל בגינה אם משתמש שם במים.

מקורות

סדר יום שבת קודש - ערב פסח

א. חלה מהמצה, ראה לעיל (פ"ג סעיף ט"ז). שנאפו לשבת, עי' מג"א (סי' תק"ו סק"ח). ובחור"ל יש עצה להפריש חלה בדיעבד, עי' מ"ב (סי' תק"ו סק"ג). עד צאת הכוכבים, מ"ב (סי' רס"א סק"ד).

ב. שגר של שבת דולק, עי' מג"א (סוס"י רע"ג) ומ"ב (סי' רס"ג סק"ט). אסורים בטלטול, שו"ע (סי' רע"ט ס"א). ולא יניח וכו', שם (סי' רע"ז ס"א). יזהר מלשפוך וכו', שם (סי' של"ו ס"ג).

ג. בשבת בבוקר משכימין להתפלל, ואין מאריכין בתפלה כדי שיהא שהות לאכול סעודתו לפני זמן איסור אכילת חמץ, אבל אומרים את הפיוטים של שבת הגדול. ויש שאין אומרים פיוטים בשבת זו. ומפטירין וערבה.

ד. בסעודת שחרית יאכל כל מאכלי החמץ שהוכנו מערב שבת. ויש הנוהגים שבסעודת שחרית אוכלים רק מאכלי חמץ קרים, ואחר חצי היום אוכלים תבשילים חמים של פסח שהוטמנו מערב שבת ובשר ודגים, ויוצאים בזה ידי סעודה שלישית (ופת אי אפשר לאכול בסעודה שלישית כי החמץ כבר נאסר והמצה אסורה באכילה כל היום). ואם אין לו יוצא ידי סעודה שלישית גם בפירות, ונכון שיהיו משבעת המינים. ולכתחילה טוב שיחלק גם את סעודת השחרית, ואחר שבירך ברכת המזון יקום וילך מעט וישהה קצת ושוב יטול ידיו לפת, וזה רק אם יש לו שהות ולא יבוא לידי אכילת חמץ אחר זמן איסורו. ואף אם חלק סעודת השחרית לשתיים מ"מ יקיים עוד פעם סעודה שלישית בזמנו בבשר ודגים או פירות.

מקורות

ג. ואין מאריכין וכו', פר"ח (סי' תמ"ד סק"ב). אומרים את הפיוטים, פרמ"ג (סי' ת"ל מש"ז סק"א). ויש שאין אומרים, סדר ער"פ לריח"ז (אות ה'). וערבה, חק לישראל סל"ה.

ד. מאכלי חמץ קרים, מ"ב (סי' תמ"ד סק"ד) וסדר ער"פ לריח"ז ואגרות חזון איש (סי' קפ"ח). ידי סעודה שלישית, רמ"א (סי' תמ"ד ס"א). והמצה אסורה באכילה כל היום, וקודם שעה עשירית מותר לאכול מצה עשירה (שו"ע סי' תע"א ס"ב), אבל במדינות אלו אין נוהגין ללוש במי פירות (מ"ב שם בשם רמ"א). ומצה שאפאה בכונה שלא תהא משומרת לשם מצוה, אסור לאכול בערב פסח לרוב הפוסקים, עיין שו"ת להורות נתן (ח"ד סי' ל"ט-מ') בזה. משבעת המינים, של"ה (ח"ב ריש מס' פסחים ד"ה ערב פסח שחל וכו') עפ"י ב"י (או"ח סי' רצ"א). טוב שיחלק וכו', מ"ב (סי' תמ"ד סק"ח). יקיים עוד פעם וכו', מהרש"ם בארחות חיים (סי' תמ"ד אות ב'), וחק לישראל (סכ"ז). וכ' בחקל"י שם, שאין לזמר זמירות שבת בסעודת שחרית אלא בסעודה שלישית אחר מנחה, כדי למהר לאכול ולבער החמץ.

י. הלכות ומנהגים לערב פסח שחל בשבת

ה. אם אין לו לחם שלם של חמץ יוכל לצרף ללחם משנה גם מצה הכשרה לפסח, ויזהר שלא יהיו נוגעין זה בזה. אבל זולת זה אין לטלטל בשבת מצה של מצוה משום מוקצה.

ו. יזהר לגמור את סעודתו עד סוף זמן אכילת חמץ.

ז. אחר שגמר לאכול ינער היטב את המפה מן הפירורין הדקין במקום הפקר, והשולחן והקדרות והקערות והכפות ושאר הכלים שנשתמש בהם חמץ יקנחם היטב באצבעו עד שלא ישאר בהם חמץ בעין, וישליך את הקנוח במקום הפקר, ויצניע את המפה והכלים במקום שמצניע את הכלים החמוצים.

ח. אם אכל בכלי פלסטיק שמשתמשים בהם רק פעם אחת אפשר לזרוק את הכלים במקום הפקר אם אין עליהם אלא פירורין דקין בלבד.

ט. אבל אם נשאר לו פירורין גדולים של חמץ צריך לזרוק את הפירורין לתוך מים שבמקום הפקר או לבהכ"ס או ליתנם לעכו"ם או לכלב, אבל אין לזרוקן לתוך פח האשפה שבחצירו.

י. אחר כך יכבד את הבית שאכל שם בדרך שמותר לכבד בשבת, דהיינו במקום מרוצף ובמטאטא רך, אבל אין לטאטא את החצר,

מקורות

ה. גם מצה, שו"ת פרי השדה (ח"ב סי' פ"ח) ואגרות חזו"א (סי' קפ"ח). אין לטלטל, פרמ"ג (סי' תמ"ד א"א סק"א).

ז. ינער וכו', שו"ע (סי' תמ"ד ס"ד) ושו"ע הרש"ז שם. במקום הפקר, סדר ער"פ לריח"ז (אות ה').

ט. לתוך המים וכו', פרמ"ג (סי' תמ"ד מש"ז סק"ו) ומ"ב שם (סקכ"א). אין לזרוקן לתוך פח האשפה שבחצירו, דאף שביטלו והפקירו חייב לבער את החמץ מן הבית (מג"א סי' תל"א סק"ב).

י. בדרך שמותר, שו"ע (סי' של"ז ס"ב וג').

ואסור לשטוף את הרצפה. כמו כן ינער את בגדיו ויבדוק את כיסיו וקפלי מכנסיו אם לא נשאר בהן פירורי חמץ, וגם ירחוץ את ידיו, וינקה את שיניו.

יא. אחר שביער את כל החמץ מן הבית יבטל את החמץ באמירת כל חמירא כדרך שאומרים בכל שנה בשעת שריפת חמץ. ויזהר לבער את החמץ ולבטלו עד סוף שעה חמישית. ויכול לומר יהי רצון הנהוג אחרי הבטול.

יב. אחר חצות היום מתפללים מנחה ואומרים סדר קרבן פסח.

יג. מיד אחר המנחה אוכלין סעודה שלישית ממיני תבשילים של פסח וכנ"ל בסעיף ד'. ויש לאכול סעודתו עד סוף שעה תשיעית כדי שיאכל מצה לתיאבון. אחר שעה זו אין לו לאכול אלא מעט פירות או בשר ודגים או ירקות אבל לא ימלא כרסו מהם, וגם יין לא ישתה אז.

יד. בשבת זו אין אומרים ברכי נפשי, ואומרים עבדים היינו.

טו. אסור להכין שום דבר לצורך הסדר של הלילה כי אין שבת מכין ליו"ט.

מקורות

יא. יבטל וכו', שו"ע (סי' תמ"ד ס"ו).

יב. אחר חצות וכו', סדר ער"פ לריח"ז (אות ו') ולוח אר"י.

יג. עד סוף שעה תשיעית וכו', סדר ער"פ הנ"ל עפ"י שו"ע (סי' תע"א ס"א). וגם יין לא ישתה אז, אבל עד שעה תשיעית מותר לשתות יין כמש"כ ב"י (סי' תע"א), ובשל"ה (ריש מס' פסחים) כתב בשם זוהר שישראלים סעודה שלישית בדברי תורה או ביין, וכ"כ בשו"ת מהר"י אסאד (י"ד סי' ה'). ועי' שו"ת להורות נתן (ח"ב סי' כ"ד, כ"ה).

יד. עבדים היינו, חק יעקב ופרמ"ג (סי' ת"ל).

טו. אסור וכו', פרמ"ג (סי' תמ"ד א"א סק"א).

פרק חמישי

סדר מוצאי שבת שהוא ליל ראשון דפסח

א. אחר צאת הכוכבים כשהוא ודאי לילה, אומרות הנשים שלא התפללו ערבית "ברוך המבדיל בין קודש לחול וכו' ברוך המבדיל בין קודש לקודש" (בלא שם ומלכות), ומדלקת הנרות של יו"ט, ומתחלת לבשל המאכלים ליו"ט, ומכינים בזריזות כל צרכי הסדר.

ב. פירור התמכא ועשיית החרוסת וצליית הזרוע והביצה — ראה לעיל פרק ג' סעיף י"ז, י"ח, כ'.

ג. מקדשין בסדר, יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן. ובברכת אשר גאלנו אומרים "ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים" — אמן כן יהי רצון.

מקורות

סדר מוצאי שבת שהוא ליל ראשון דפסח

א. ברוך המבדיל וכו', שע"ת (סי' רצ"ט סק"א) בשם א"ר. ואם אינה יודעת כל הנוסח סגי שתאמר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש", עי' מ"ב שם (סקל"ו) וחק לישראל (סנ"ט).

ג. יין קידוש וכו', סי' תע"ג (ס"א). מן הפסחים וכו'. מג"א (סוס"י תע"ג).

זמן הראוי לגאולה

בדברי החת"ס שערב פסח שחל להיות בשבת הוא זמן מסוגל לגאולה

כתב רבינו החתם סופר ז"ל (בדרשותיו לשבת הגדול שנת תפק"ח), שאם חל ערב פסח בשבת ויום ראשון של פסח הוא ביום ראשון בשבת, הנה זמן כזה ראוי לגאולה ביותר שהוא יום שנבראו בו שמים וארץ, ולכן היה ערב פסח שחל להיות בשבת סיבה למינויו של הלל הזקן לנשיא ישראל, ועי"ז הוחזרה קרן מלכות בית דוד למקומה עיי"ש. וי"ל הטעם שדוקא ערב פסח שחל להיות בשבת הוא זמן התעוררות הגאולה, דאיתא בזהר הקדוש והובא בס' מעשה רוקח (פ' בא), כי מחיית עמלק תהיה ביום י"ד ניסן שאז זמן ביעור חמץ הרומז על היצר הרע, וזה נרמז בקרא (סו"פ בשלח) כי י"ד על כס י"ה, כי ביי"ד בניסן יתגלה כסא הוי"ה עיי"ש. ואמרו חז"ל (שבת קי"ח:) אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין עיי"ש. הרי דשבת מביאה לידי גאולה. ולכן אם יתרמי י"ד בניסן ביום שבת ונמצא ששני ימי גאולה שלובים יחד, עי"ז מתעורר הזמן לקרב את הגאולה במהרה, כי השנות הדבר מורה כי ממחר ה' לעשותו. גם י"ל עפ"י מה דאמרו בפסחים (ה.) דחמץ בערב פסח אסור מחצי היום ואילך דכתיב אך ביום הראשון תשביתו, אך חלק, ופירש"י אך מיעוט הוא אלמא מקצת היום אסור ומקצתו מותר ומעתה יש לנו לחלק חציו לאיסור וחציו להיתר עיי"ש. נמצא דערב פסח הוא כשני ימים חלוקים, כי היום מתחלק לפי מהות המצוות הנהוגות בו. ואם הוא חל בשבת הו"ל שתי שבתות בשבת אחת. וזה נרמז בדבריהם, אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין, ר"ל אם שומרים ישראל שבת אחת שהן שתי שבתות מצד ההלכה דאך חלק – מיד, ביי"ד בניסן, נגאלין.

אולם התחלת ההתעוררות צריכה להיות באתערותא דלתתא בלב כל אחד ואחד, וכאמרם במדרש (שיר השירים פ"ה) אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחותי וגו', אמר הקב"ה לישראל בני פתחו לי פתח אחד

של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו - אלא שהקב"ה חוננו במתנת חנם וברוב רחמיו מעורר אותנו גם לאתערותא דלתתא, וכאמרם ז"ל במדרש (שם), אני ישנה אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אני ישנה מן המצוות ולבי ער לגמילות חסדים, אני ישנה מן הצדקות ולבי ער לעשותן, אני ישנה מן הגאולה ולבו של הקב"ה ער לגאלני עכ"ד. ואף שאנו ישנים מן הגאולה, אבל הקב"ה יעורר לגאלנו במהרה וכאמרם ז"ל בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, ונזכה לראות בגאולתם של ישראל ע"י משיח צדקנו ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן, כן יאמר ה'.

דרשה לפרשת ויקרא - שבת שלפני
שבת הגדול - שנת תשל"ד לפ"ק

בתב בס' מעשה רוקח (מס' פסחים) שביום י"ד ניסן אז תהיה מלחמה לה' בעמלק ושר שלו למעלה וימחה מן העולם, וזה נרמז בפסוק (בשלח י"ז ט"ז) כי י"ד על כס י"ה מלחמה לה' בעמלק, י"ד היינו י"ד ניסן אז יהיה מלחמה לה' בעמלק עכ"ל. ולכאורה קשה, אם יום י"ד ניסן חל בשבת כמו בשנה זו שערב פסח הוא בשבת, א"כ איך יתכן לקיים בשבת מצות מחיית עמלק, הא לגבי שבת שהיא עשה ולא תעשה והיא לאו שיש בו מיתה לא שייך עשה דוחה לא תעשה. אולם לא קשיא מידי, דהא פקוח נפש דוחה שבת, ולא רק בסכנת הגוף אלא אף בסכנת הנפש, וכמבואר בשו"ע או"ח (סי' ש"ו) מי שהוציאו בתו מביתו בשבת להוציאה מכלל ישראל, מצוה לשום לדרך פעמיו להשתדל בהצלתה ויוצא אפילו חוץ לג' פרסאות עיי"ש, הרי דמחללים שבת כדי להצילה שלא תצא מכלל ישראל. והנה עמלק הוא היצר הרע הרוצה להעביר ישראל על דתם, א"כ ודאי דמחייתו דוחה שבת. ועוד דהא מבואר ברמב"ם (פ"ו ממלכים הי"א) צריך על עיירות של עכו"ם ג' ימים קודם השבת ועושין עמהן מלחמה - ואפילו במלחמת רשות - בכל יום ויום ואפילו בשבת שנאמר עד רדתה ואפילו בשבת עיי"ש. וא"כ מכל שכן במלחמת עמלק שהיא מלחמת מצוה וכתוב ביה מלחמה לה' בעמלק מדור דור, ודאי שמחייתו דוחה שבת.

והטעם דמחיית עמלק דוקא ב"ד ניסן, יש לומר דהנה עמלק הוא היצר הרע, ועל ידי שישאל מבערין את החמץ ב"ד ניסן על ידי זה הם

בדברי החת"ס שערב פסח שחל להיות בשבת הוא זמן מסוגל לגאולה טו

שורפין את היצר הרע, וכמו שכתב בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תתקע"ז) שלא מצינו בשום איסור שבתורה שיהא חמור כל כך כמו חמץ, עד שנאסר בהנאה ובכל שהוא וגם אסור בכל יראה, ולא מצא טעם אחר אלא משום דחמץ רומז על יצר הרע, ואוסר בכל שהוא, ועל כן צריך לבערו מן העולם עיי"ש. והנה על ידי שישאל שורפין את החמץ בערב פסח, וזה רומז שרוצין לבער את היצר הרע מן הלב, וכמו שאומרים בתפלה אחרי שריפת חמץ "וכשם שביעורנו החמץ מבתינו ושרפנוהו, כך תזכנו לבער היצר הרע מקרבנו תמיד כל ימי חיינו", ועל ידי ששורפין את החמץ ומתעוררין עיי"ז לבער גם את היצר הרע, הנה על ידי אתערותא דלתתא זו גורמים אתערותא דלעילא, שהקב"ה יבער את עמלק שהוא שורש יצר הרע. ועל כן זמן מחיית עמלק הוא דוקא בערב פסח שאז ישראל מבערין את החמץ וזה גורם לביעור עמלק.

ובתב החתם סופר (דרשות לשבת הגדול שנה תפ"ח) דערב פסח שחל בשבת זמן כזה ראוי לגאולה יותר, וגם כשנכנסו ישראל ארץ ישראל ועברו את הירדן ביו"ד ניסן היה ערב פסח בשבת. וכן במעשה דבני בתירה שבפסחים (סו.). שחל י"ד בשבת ונתעלמה מהם הלכה אם פסח דוחה שבת, עד שבא הלל הבבלי שאמר להם שפסח דוחה שבת, מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם, וכתב הרמ"ע מפאנו בס' עשרה מאמרות (ח"ב פי"ט) - דף ס"ד ע"ב - כי בבית שני המליכו הכהנים ושוב נתגלגל להורדוס ובניו, והעלימו עיניהם מפסוק לא יסור שבט מיהודה, ע"כ החזירו חז"ל להחזיר עטרת למלכות בית דוד על ידי נשיאי התורה הלל ומשפחתו, וזה היה סיבה על ידי ערב פסח שחל להיות בשבת שעלה הלל מבבל ומלך עליהם עיי"ש. וא"כ בשנה זו שחל ערב פסח בשבת, ודאי שצריכין אנו להתפלל שהקב"ה ירחם על שארית עמו ישראל ויגאלנו, כי זמן הזה מסוגל לגאולה.

דרשה לשבת פרשת ויקרא - שבת
שלפני שבת הגדול - שנת תשנ"ד
לפ"ק.

בתב בס' מעשה רוקח (מס' פסחים), דמחיית עמלק יהיה ביום י"ד ניסן, וזה מרומז בפסוק (סו"פ בשלח) כי י"ד על כס י"ה מלחמה לה' בעמלק, י"ד היינו י"ד בניסן שאז תהיה מלחמה לה' בעמלק ויתמו מן העולם, ולכן

◇ הלכות ומנהגים לערב פסח שחל בשבת ◇

נקרא המסכתא פסחים, שני פסחים, דקאי על העבר ועל העתיד, שבניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל עיי"ש. ולכאורה אם חל יום י"ד ניסן בשבת כמו בשנה זו, אי אפשר שיהא ביום זה מחיית עמלק, דהא כתב הרמב"ם (פכ"ד משבת ה"ז) אין עונשין בשבת אע"פ שהעונש מצות עשה אינה דוחה שבת, כיצד הרי שנתחייב בבית דין מלקות או מיתה אין מלקין ואין ממיתין אותו בשבת שנאמר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, זו אזהרה לב"ד שלא ישרפו בשבת מי שנתחייב שריפה והוא הדין לשאר עונשין. וא"כ ב"ד שחל להיות בשבת אי אפשר לדון ולענוש את עמלק דהא אין עונשין בשבת.

אולם באמת זה אינו, דדוקא דרך עונש בית דין אמרינן דאין עונשין בשבת, אבל במלחמה נגד גויים כתב הרמב"ם (פ"ו ממלכים ה"א), צריך על עיירות הגוים בשבת ועושין עמהם מלחמה בשבת, שנאמר עד רדתה ואפילו בשבת, בין במלחמת מצוה בין במלחמת הרשות עיי"ש, והרי מחיית עמלק היא מלחמת מצוה ועל כן פשיטא דמותר גם בשבת. והיינו כי י"ד על כס י"ה מלחמה לה' בעמלק, שביום י"ד ניסן תהיה בכל אופן מחיית עמלק שהרי היא מלחמה לה' בעמלק, ובמלחמה נאמר עד רדתה אפילו בשבת.

ועל פי זה יובן מה שכתב דבר חידוש בדרשות חת"ס (דרשה לשבת הגדול תפק"ח), דכשחל ערב פסח בשבת, זמן כזה ראוי לגאולה ביותר, דאם חל ערב פסח בשבת אז ראש חודש ניסן הוא ביום ראשון בשבת, והוא יום שנברא בו שמים וארץ, ואותו יום נטל עשר עטרות וכמש"כ רש"י (ר"פ שמיני), ועל כן מצינו בפסחים (סו.) במעשה דבני בתירה שפעם אחת חל ערב פסח להיות בשבת ושכחו ולא ידעו אם פסח דוחה שבת, עד שבא הלל שעלה מבבל והוכיח שפסח דוחה שבת, ומיד הושיבוהו בראש ועשאוהו לנשיא ישראל, וכתב הרמ"ע מפאנו (בס' עשרה מאמרות ח"ב פי"ט דף ס"ד ע"א וביד יהודה שם) דעד ימי הלל היתה המלכות בידי זרע החשמונאים, והיו המלכים מזרע כהנים שנטלו את המלכות מזרע דוד שלא כדין, וכמו שכתב הרמב"ן (פ' ויחי) שעברו על הפסוק לא יסור שבט מיהודה, ובאותה שבת שחל בערב פסח חזרה הנשיאות להלל שהיה מזרע דוד המלך, כי שבת זו של ערב פסח יש בה סגולה לגאולה. וכן בשעת כניסתן לארץ ישראל שעשו את הפסח בגלגל היה ערב פסח בשבת. [ויש להוסיף דגם קרבן פסח יחיד שעשאו ישראל במדבר היה כשחל ערב פסח בשבת, וכנאמר (בהעלותך ט') א' וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים

בדברי החת"ס שערב פסח שחל להיות בשבת הוא זמן מסוגל לגאולה יז

לאמור ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו, נמצא דאותה שנה שנית לצאת בני ישראל ממצרים שאז נתחנך המשכן, והיה ראש חודש ביום ראשון בשבת, דהא אותו יום נטל עשר עטרות ומהם שהיה ביום ראשון בשבת, ואז היה ערב פסח חל בשבת, נמצא דהפסח הראשון היחיד שהקריבו ישראל במדבר היה כשחל ערב פסח בשבת. ובזה יובן מה שלמדו חז"ל (פסחים עז.) ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו, אפילו בשבת, כי אותו מועד היה באמת בשבת, כי באותה שנה חל ערב פסח בשבת ואז הקריבו קרבן פסח, ומזה למדו דפסח דוחה שבת]. עכ"ד החת"ס ז"ל.

וצריך ביאור, אמאי באמת כשחל ערב פסח בשבת אז הוא זמן הראוי לגאולה ביותר, ונראה עפ"י מה שכתב בשאלת יעב"ץ (ח"א סי' קל"ב) דכל היכי דשרי רחמנא לחלל את השבת אז איכא מצוה דוקא לעשותה בדרך חילול שבת, וכגון בעדות שראו את החודש דמותו לו להלך לחלל שבת ולהעיד בב"ד, ובזה גם מצוה איכא שיחלל שבת, כיון שהתורה התירה בפירוש, וכמו שאמרו בכהן לה יטמא מצוה ומטמאין אותו בעל כרחו. וכן כתב בשו"ת חת"ס (ח"ו סי' צ"ט) דכיון דילפינן מקרא דעבודה דוחה שבת, לכן לא משנינן כלל לעשותה בלא חילול שבת, ואיסור נמי איכא לשנות בשבת מבחול, וכמו שהביא הריעב"ץ מהא דלה יטמא מצוה עיי"ש. ומעתה יוצא, דלעשות מלחמה בגויים בשבת דילפינן מקרא עד דתה דמותו לחלל השבת, ממילא איכא מצוה דוקא לעשותה בשבת. ועל פי זה יובן דאמאי ערב פסח שחל להיות בשבת ראוי זמן לגאולה ביותר, דהא מחיית עמלק יהיה בי"ד ניסן, ואם י"ד בניסן חל בשבת, א"כ איכא לכאורה איסור ללחום בעמלק, אלא דאיכא היתרא מקרא דעד דתה אפילו בשבת, ואם כן איכא מצוה יתירה לעשותה דוקא בשבת, וכסברת הריעב"ץ והחתם סופר הנ"ל, ונמצא שאם חל י"ד בניסן בשבת איכא מצוה יתירה לקיים בו מלחמה לה' בעמלק, ועל כן זמן זה ראוי לגאולה ביותר.

והנה הגאולה השלימה ומחיית עמלק נחוצה לנו כהיום יותר ויותר, כאשר אנו חיים בתקופה בה שונאי ישראל שופכים דם ישראל כמים כמעט כל יום, ואינם חסים אפילו על ילדים קטנים רחמנא ליצלן, הנה בימים אלו צריכים אנו להתחזק ביותר באמונה בהקב"ה, וכמו שאמרו חז"ל (סוטה מט.) על ימי עוקבתא דמשיחא כי על מי לנו להשען על אבינו שבשמים.

ואנו אומרים בהגדה "והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה

◇ הלכות ומנהגים לערב פסח שחל בשבת ◇

מצילנו מידם" וצריך ביאור מה הפירוש "והיא שעמדה לאבותינו". וכתבו המפרשים, דזה קאי על ההבטחה שהבטיח הקב"ה בשעת גלות מצרים, וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ועל כן אחרי שאומרים ברוך שומר הבטחתו לישראל וכו' וקיים בנו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, על זה מוסיפים ואומרים והיא - ר"ל אותה הבטחה של הקב"ה בגלות מצרים - היא שעמדה לאבותינו ולנו, שאותה הבטחה ניתנה לכל הגלויות שהקב"ה יצילנו מידם.

ויש לפרש עוד, על פי מה שכתב הריעב"ץ ז"ל בהקדמת סידורו (סולם בית א' אות ב' ד"ה וידע אמונה ו' ע"א), דמה שישראל עוברים זה אלפי שנה כל מיני רדיפות ושמידות מאומות העולם, ואין דור שאין רוצים לכולתם ח"ו, ואעפ"כ ישראל חיים וקיימים עד היום הזה, הרי זה נס יותר גדול מכל הנסים שנעשו לאבותינו במצרים ובמדבר ובארץ ישראל, כי בדרך הטבע אי אפשר אשר אומה קטנה כזו שרודפים אותה מאז קיומה ואעפ"כ יחזיק מעמד והיא חיה וקיימה עיי"ש. והרמב"ם כותב (באגרת תימן), אשר מיום היות ישראל לגוי עמדו עליהם שונאים מכל המינים, החל בלבן ופרעה ונבוכדנצר וטיטוס והמגן הרשע, שרצו לכלות את ישראל בכל מיני רדיפות ואופנים בגשמיות וברוחניות, ואעפ"כ ישראל נצולים מהם מחמת גזרת הקב"ה, וכמו שאמר הנביא (ישעי' נ"ד י"ז) כל כלי יוצר עליך לא יוצלח עיי"ש. וחזינו בשו"ע (או"ח סי' תע"ב סי"א) שכתב המחבר, דמצוה לחזר אחר יין אדום לארבע כוסות, וכתב החק יעקב שבמקומות שמצויין הגוים להעליל עלילות שקרים נמנעים מליקח יין אדום עכ"ל. וכונתו שהיו רגילים להעליל בהרבה מקומות שיהודים מערבים דם של גוים בתוך המצות או היין. והגם שהכל יודעים שיהודים נזהרים מאוד שלא לאכול דם, ואפילו בשר עוף אין אוכלים אלא אחר שמולחים אותו כדי להוציא את הדם, ואעפ"כ העלילו הרשעים בכל הדורות על ישראל בענין זה. ואם אחרי כל הצרות והרדיפות של האומות נגד ישראל מכל מקום ישראל חיים וקיימים, הרי זה נותן חיזוק על קיום הבטחת הקב"ה, שאמר לירמיה הנביא (ל' י') "ואתה אל תירא עבדי יעקב נאום ה' ואל תחת ישראל, כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד, כי אתך אני נאם ה' להושיעך כי אעשה כלה בכל הגוים, אשר הפיצותיך שם, אך אותך לא אעשה כלה".

וזה שאנו אומרים בליל פסח, והיא שעמדה לאבותינו ולנו, זה שנותן לנו כח של עמידה כנגד כל השונאים, אחרי שאנו רואים שלא אחד בלבד

בדברי החת"ס שערב פסח שחל להיות בשבת הוא זמן מסוגל לגאולה יט

עמד עלינו לכלותינו אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, שאנו רואים ששונאי ישראל רודפים אותנו בכל הדורות, וא"כ בדרך הטבע איך אפשר שישאר שריד מישראל, ומכל מקום אנו רואים כי הקב"ה מצילנו מידם, וההצלה מידם היא בדרך נס ופלא, וזה מוכיח כי הקב"ה משגיח עלינו בהשגחה פרטית ונצח ישראל לא ישקר, וזה שנותן לנו כח עמידה בגלות.

וזה שאומרים בליל הסדר, שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו, דהנה הרמב"ם מקשה דאמאי נענש פרעה על ששיעבד את ישראל, הלא כך היתה גזרת הבורא ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה - עיין (ה' תשובה פ"ו ה"ה) ובראב"ד שם - ויתרצו המפרשים, דאע"פ שפרעה קיים גזרת הבורא, אבל לא היתה כונתו לקיים מצות ה' אלא שעשה כן משום רשעתו ועל כן קבל ענשו. וזה שאנו אומרים, שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו, שכל רשעתם שהם עושים לישראל אין זה מחמת כונתם לקיים מצות הבורא שהרי בשמך לא קראו, שאינם מתכוונים לשם שמים, והראיה לזה שהרי מלבד שאכל את יעקב, גם את נוהו השמו, הוא בית המקדש שהחריבו, ובוזה חללו את שם הקב"ה שצוה לבנות בית המקדש ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, וזה מוכיח שאין כונתם לשם שמים. אלא אדרבה דוקא בשביל שישראל מקיימים מצות ה' על כן הם שונאים את ישראל, וכמו שאמרו במכילתא (יתרו פ"ו) מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני. והנה בזה שהקב"ה הצילנו מיד הרשעים בכל הדורות, זה צריך ליתן לנו חיזוק גם בדור הזה כי הקב"ה מצילנו מידם.

דרשה לשבת קודש פרשת ויקרא -
שבת שלפני שבת הגדול - שנת תשס"א
לפ"ק

בפסחים (ע:) תניא יהודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו והלך וישב לו בדרום אמר אם יבוא אליהו ויאמר להם לישראל מפני מה לא חגגתם חגיגה בשבת מה הן אומרים לו תמהני על שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון שהן חכמים גדולים ודרשנין גדולים ולא אמרו להן לישראל חגיגה דוחה את השבת: ונראה על פי מה שאמרו לעיל (סו.) ת"ר הלכה זו נתעלמה

מבני בתירה פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת שכחו ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו, אמרו כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו, אמרו להם אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו וכו' אמר להם נאמר מועדו בפסח ונאמר מועדו בתמיד מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת אף מועדו האמור בפסח דוחה את השבת, ועוד ק"ו הוא ומה תמיד שאינו ענוש כרת דוחה את השבת פסח שענוש כרת אינו דין שדוחה את השבת, מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם והיה דורש כל היום כולו בהלכות הפסח התחיל מקנטרן בדברים אמר להן מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עצלות שהיתה בכם שלא שמשותם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון אמרו לו רבי שכח ולא הביא סכין מערב שבת מהו אמר להן הלכה זו שמעתי ושכחתי אלא הנח להן לישראל אם אין נביאים הן בני נביאים הן למחר מי שפסחו טלה תוחבו בצמרו מי שפסחו גדי תוחבו בין קרניו ראה מעשה ונזכר הלכה ואמר כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון עיי"ש. הרי דשמעיה ואבטליון מסרו לישראל את הדין דפסח דוחה שבת מכח קל וחומר וכן מלימוד של מועדו מועדו.

ועל כן תמה יהודה בן דורתאי דוקא על שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון שהם חידשו את הדין דהקרבת הפסח דוחה שבת, א"כ היה להם להודיע גם דגם חגיגה הבאה עם הפסח דוחה שבת, ואמר שהן חכמים ודרשנים גדולים דהיינו שהלל למד מהם לדרוש ממועדו ומקל וחומר דפסח דוחה שבת, א"כ היה להם גם לדרוש מקרא דגם חגיגת ארבעה עשר דוחה שבת וכמו שלמד בן דורתאי מקרא וזבחת פסח לה' אלקיך צאן ובקר צאן זה פסח בקר זה חגיגה.

אלא דעדיין צריך ביאור מה שאמר יהודה בן דורתאי אם יבוא אליהו ויאמר להם לישראל מפני מה לא הקרבתם חגיגה בשבת מה הן אומרים לו תמהני על שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון שהם חכמים גדולים ודרשנים גדולים ולא אמרו להן לישראל שחגיגה דוחה את השבת, וצריך ביאור מנא להו שיבוא אליהו ויאמר להם לישראל מפני מה לא חגגתם חגיגה בשבת, וגם מה הוא ההמשך של תמהני על שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון שהם חכמים גדולים ודרשנים גדולים ולא אמרו להן לישראל שחגיגה דוחה שבת. ונראה לפרש דיש שני סיבות שיבוא אליהו ויגלה להם ההלכה אם חגיגת

בדברי החת"ס שערב פסח שחל להיות בשבת הוא זמן מסוגל לגאולה **כא**

הפסח דוחה שבת, חזא על פי מה שכתב החת"ס בדרשותיו לשבת הגדול שנת תקפ"ח שאם חל ערב פסח בשבת ויום ראשון של פסח הוא ביום ראשון של שבת, הוא זמן הראוי לגאולה ביותר שהוא יום שנבראו בו שמים וארץ, ולכן היה ערב פסח סיבה למינויו של הלל הזקן לנשיא ישראל ועיי'ז הוזהרה מלכות בית דוד למקומה עיי"ש. וא"כ בערב פסח שחל להיות בשבת אשר הוא זמן התעוררות של ביאת המשיח ממילא קרוב לומר שאז יבוא אליהו דהא אליהו יבוא לבשר ביאת משיח צדקנו ועל כן אמר יהודה בן דורתאי אם יבוא אליהו ויאמר להם לישראל מפני מה לא חגגתם חגיגה בשבת מה הן אומרים לו, דכיון דבאותו שנה חל ערב פסח בשבת א"כ הזמן מסוגל שיבוא אליהו וממילא ישאל להם דאמאי לא חגגו חגיגה בשבת דלדעת יהודה בן דורתאי חגיגה דוחה שבת.

ועוד סיבה שאליהו יבוא בליל פסח לשאול דאמאי לא הביאו חגיגה עם הפסח, דהא איתא בסה"ק דאליהו מתגלה לישראל בליל פסח, וכתב בשו"ת תירוש ויצהר (סי' ק"פ) כי הגאון נודע ביהודה נהג ללוות את אליהו הנביא על המדרגות של הבית אחר אמירת שפוך חמתך על הגוים, ואמר החידושי הרי"ם ז"ל כי אינו הכרח שהנודע ביהודה ראה את אליהו אלא שהאמין באמונה פשוטה שאליהו בא לבתי ישראל בליל פסח, ואמר שהאמונה פשוטה זו היא מדרגה יותר גדולה מגילוי אליהו בפועל עיי"ש. וכיון דאליהו בא לבתי ישראל בליל פסח על כן אמר יהודה בן דורתאי שאם יבוא אליהו בליל פסח ויאמר למה לא חגגתם חגיגה בשבת מה הן אומרים לו.

אלא שכתב החת"ס בשו"ת (חלק ו' סי' צ"ח) כי מעולם לא עלה אליהו הנביא בגופו למעלה מיו"ד טפחים, אך נפרדה נשמתו מגופו שם והנשמה עולה ומשמש למעלה בין מלאכי שרת וגופו נתדקדק ושורה בגן עדן התחתון בעוה"ז, וביום הבשורה במהרה בימינו תתלבש נשמתו בגוף הקדוש הלו, ואז הוא ככל אדם מחכמי ונביאי ישראל והוא מוסמך מרבו אחיה השילוני או ממש רבינו ע"ה אם הוא פנחס והוא יסמוך את חכמי ישראל, ואז יש לו דין ככל בני ישראל, וכן בכל פעם שמתגלה ומתראה בעוה"ז מלוכש בגופו הזך, אך כשמתגלה בנשמתו כמו ביום המילה אז איננו מחויב במצות וכו' וכשמתגלה באופן כזה הרי הוא מלאך אע"פ שלומד תורה ומגלה דינים אין לקבוע הלכה על פי דבריו, דהוי רק כחלום ורוח נבואה ואין משגיחין בבת קול, אך כשמתגלה בלבוש גופו הרי הוא מגדולי חכמי ישראל ותשבי

יתרץ קושיות ואיבעיות ואליו תשמעון כי מי כמוהו מורה עיי"ש. והנה כשאלו יתגלה בביאת המשיח כי אז יתגלה בגופו ויהי כאחד מגדולי חכמי ישראל ומי כמוהו מורה והלכה כמותו, אבל בליל פסח שאינו מתגלה בגופו הרי הוא כמלאך ואין משיחין בבת קול ואין לקבוע הלכה על פיו.

וזה שאמר יהודה בן דורתאי, אם יבוא אליהו ויאמר להם לישראל מפני מה לא חגגתם חגיגה בשבת מה הן אומרים לו אם משום דבערב פסח שחל להיות בשבת הוא זמן הראוי לגאולה ויבוא לבשר את הגאולה או שיבוא כדרך שהוא בא בליל פסח לישראל - ויאמר להם לישראל מפני מה לא חגגתם חגיגה בשבת מה הן אומרים לו, שאם יבוא אליהו בגופו כי אז הוא מגדולי חכמי ישראל והלכה כמותו ובודאי שצריך לשמוע לו שחגיגת י"ד דוחה שבת ואם יבוא בנשמתו כדרך שהוא בא בליל פסח דאז אינו יכוין להורות הלכה דתורה לא בשמים הוא, מכל מקום יאמר תמהני על שני גדולי הדור - ואמר גדולי הדור שהם חכמים החיים בדורם והלכה כמותם - שמעיה ואבטליון שהן חכמים גדולים ודרשנים גדולים, והם אומרים הלכה על פי נגלות התורה בראיות מדרשות דקראי ואמאי לא אמרו לישראל חגיגה דוחה שבת, דאף אם אליהו אינו יכול להורות ההלכה כיון שהוא בא בנשמתו מכל מקום יאמר ויתמה דאמאי לא אמרו גדולי הדור שמעיה ואבטליון שהם חכמים הקיימים בדורם והלכה כמותם והיה להם לומר דחגיגה דוחה שבת. ודוקא שמעיה ואבטליון שהרי הם שגילו לישראל דפסח דוחה שבת וכדלעיל (יט). והוי להו לומר גם דחגיגה דוחה שבת כיון דגילה קרא דזבחת פסח לה' אלקיך צאן ובקר דחגיגה דינו כפסח.

נתן פריי פסחים ע:

עוד בדברי החת"ם עיין מה שנדפס להלן בדרשות מכתב יד תשס"ה, תשס"ח.

דרשות מכתב יד

לשבת שלפני שבת הגדול שחל להיות בערב פסח

דרשה לשבת שלפני שבת הגדול שחל להיות בערב פסח
- פרשת מרה - שנת תשס"ה לפ"ק.

בעזה"י. ברוך הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה.

בפרשת השבוע, וידבר ה' אל משה לאמור, זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן. חכמינו ז"ל תקנו שיקראו פרשה זו כמה פעמים לפני חג הפסח, כי בפרשה זו חזינן גודל החיוב להיות זהיר בדיבור פה, וכמו שאמרו (ערכין טו:) זאת תהיה תורת המצורע זאת תהיה תורתו של המוציא שם רע, וכפירש"י כאן (י"ד ד') שהנגעים באין על לשון הרע. וההתעוררות להיזהר בזה, הוא דוקא לפני חג הפסח, כי פסח הוא זמן תיקון הדיבור, וכמו שכתבו בספרים הקדושים דפסח היינו פה סח, ועל כן איכא בחג הפסח מצוות הקשורות בדיבור פה, וכגון סיפור יציאת מצרים וכנאמר והגדת לבנך, והוא דיבור הפה, ועל זה אמרו כל המרבה לספר הרי זה משובח. ועל כן מצינו במשנה (פסחים קטז.) רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור, פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים שנאמר ואמרתם זבח פסח, וכתבו התוס' שם (קטז.) ואמרתם זבח פסח פירוש באמירה, שצריך לומר פסח זה שאנו אוכלין, ואיתקש מצה ומרור לפסח, וצריך לומר נמי מצה זו מרור זה עכ"ד. ולא מצינו בשאר מצוות התלוין במעשה שיצטרך דוקא אמירה, וסגי במעשה גרידא, וכן צריכה מחשבה למ"ד דמצוות צריכות כונה, אבל שיצטרך נוסף על המעשה גם דיבור, לא מצינו אלא בפסח שנאמר ואמרתם זבח פסח. והטעם כי פסח הוא זמן תקון הפה, ועל כן לא סגי בקיום עשיית המצוות במעשה, אלא שצריך גם דיבור שיהא הפה סח את ענין המצוה.

ועל כן מצינו, כאשר הקב"ה שלח את משה רבינו לפרעה להוציא את ישראל ממצרים, אמר "לא איש דברים אנכי" (שמות ד' י'), והקב"ה

השיבו "ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם וגו' הלא אנכי ה' ועתה לך ואנכי אהיה עם פוך" (שם פסוק י"א-י"ב), והיינו כי משה רבינו ידע שעל ידי יציאת מצרים יגיעו ישראל לחג הפסח, והוא תיקון הדיבור, ועל כן אמר לא איש דברים אנכי, שאין בי כח לתקן את הדיבור כי לא איש דברים אנכי, והקב"ה השיבו מי שם פה לאדם, כי כח דיבור הפה הוא מהקב"ה.

והנה הקב"ה ברא לאדם ששה חושים, חוש הדיבור, חוש הראיה, חוש השמיעה, חוש הטעם, חוש המישוש, וחוש הריח, ולעומת אלו נתן לנו הקב"ה את הימים טובים כדי לתקן ולהעלות את החושים לדברים שבקדושה, ועל כן בפסח מתקנים את חוש הדיבור שמספרים ביציאת מצרים, ובראש השנה מתקנים את חוש השמיעה על ידי קיום מצות שמיעת קול שופר, שהעיקר הוא השמיעה ואם תקע ולא שמע לא יצא. ובסוכות מתקנים את חוש המישוש על ידי לקיחת ארבעה מינים וכנאמר ולקחתם לכם פרי עץ הדר וגו', ועל ידי קיום מצות לקיחת אתרוג שהוא פרי עץ הדר מתקנים את חוש הראיה, כי ההדר בראיה תליא שרראין את ההדר שבפרי. וביום כפורים שאסור באכילה ושתייה מתקנים את חוש הטעם. אבל בחוש הריח לא מצינו בו מצוה, כי אין צריך תקון, וכמו שכתב בס' בני יששכר כי אדם הראשון חטא בחטא עץ הדעת בכל החושים, מלבד חוש הריח, דכתיב (בראשית ג') ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה היא לעינים וגו', ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל וגו', ולאדם אמר כי שמעת בקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתוך לאמור לא תאכל ממנו וגו', הנה חזינן שחטאו בראיה ותרא האשה וגו' וכי תאוה היא לעינים, ובחוש השמיעה כי שמעת בקול אשתך, ובחוש המישוש ותקח מפריו ותאכל, ובחוש הדיבור ותאמר האשה הנחש השיאני ואוכל, ובחוש הטעם שאכלו מעץ הדעת, אבל בחוש הריח לא חטאו ועל כן אינו צריך תקון (עיי' ס' בני יששכר מאמרי השבתות מאמר ו' אות ו').

וזה שאמרו (ברכות מג:) מנין שמברכין על הריח שנאמר כל הנשמה תהלל יי', איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו הריח. והיינו כי חוש הריח לא נפגם בגשמיות והוא חלק הנשמה.

וזה נרמז במה שאמרו (שבת פח:) על שעת מתן תורה מאי דכתיב לחייו כערוגת הבושם, כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה נתמלא כל העולם כולו בשמים עיי"ש והיינו שבשעת מתן תורה אשר אז פסקה זוהמתם, וכמו שאמרו (שבת קמו.) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן עיי"ש, ועל

ידי שפסקה זוהמתן ונתקן חטא אדם הראשון ממילא נתמלא כל העולם בשמים, כי נעשה כל העולם כחוש הריח שלא נפגם בהחטא.

וזה מה שאמרו במדרש רבה (פ' בא פי"ט ה'), כי בשעת יציאת מצרים היו הרבה מישראל שלא היו מקבלים עליהם למול, אמר הקב"ה שיעשו הפסח וכיון שעשה משה את הפסח, גזר הקב"ה לד' רוחות העולם ונושבות בגן עדן מן הריחות (כגירסת הרש"י) שבגן עדן, הלכו ונדבקו באותו הפסח, והיה ריחו הולך מהלך מ' יום, נתכנסו כל ישראל אצל משה, אמרו לו בבקשה ממך האכילנו מפסחך, מפני שהיו עייפים מן הריח, היה אומר הקב"ה אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלין, מיד נתנו עצמם ומלו, ונתערב דם הפסח בדם המילה, והקב"ה נוטל כל אחד ואחד ונושקו ומברכו, שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך, חיי בדם פסח חיי בדם מילה עכ"ל. וצריך ביאור אמאי נתעוררו ישראל על ידי ריח גן עדן להתאוות לאכול את הפסח, גם מה הרמז שבאו הריחות מגן עדן מהלך מ' יום, גם צריך ביאור שאמרו שהיה הקב"ה נושק כל אחד ואחד.

ולמהבואר יש לפרש, כי בשעת חטא אדם הראשון נפגמו כל החושים מלבד חוש הריח, וישראל שלא רצו למול משום שעדיין היה נדבק בהם החטא, והביא הקב"ה ריח מגן עדן שאין בו פגם, כי חוש הריח לא נפגם בשעת חטא אדם הראשון, והריח היה דוקא בגן עדן כי על ידי החטא נתגרש אדם הראשון מן הגן עדן, כי על ידי פגמיו לא היה לו מקום בגן עדן, וחוש הריח שלא נפגם הוא שנשאר בגן עדן.

והיה מהלך מ' יום נגד מ' ימי יצירת הולד, כלומר דכל חלקי היצירה של ישראל נתקדשו על ידי הריח שבא מגן עדן, ועל כן היו עייפים מן הריח כלומר שנכנס בהן בחינת ריח גן עדן שאין בו פגם, ועי"ז התרצו למול כדי לסלק את הזוהמא. ועל ידי זה נתדבקו להקב"ה, וזה שאמרו שהיה הקב"ה נושקן, כי השקה הוא החזרה אל המקור וכמו שכתב בשיטה מקובצת ביצה (יז): דהא דמהני השקה למים שאובין ששיקוהו אל מקוה כשרה ויטהר, כי ההשקה הוא חיבור אל המקוה. ועיין רש"י פסחים (לד): שעל ידי ההשקה נעשה חיבור למקוה ובטלה. וזה שנאמר (שיר השירים א') ישקני מנשיקות פיהו, יטהרני כאדם שהוא משיק שני גבים זה אל זה והוא מדביקן. עיין הקדמת ס' נתן פריו על מקוואות. וזה שאמרו שהיה הקב"ה נושק לכל אחד ואחד, כי על ידי שנימולו וחל עליהם ריח גן עדן, ממילא

נסתלק מהם לגמרי פגם של חטא אדם הראשון ולכן זכו להתדבק את הקב"ה בבחינת ישקני מנשיקות פיהו ונטהרין על ידי השקה להקב"ה.

ומה שכתבנו דפסח הוא זמן תקון הדיבור. יש לומר הטעם עפ"י מה דאיתא במדרש (ילקוט פ' שמות ג') ארבע מצוות היו בידן של ישראל שאין העולם כולו כדאי הוא להן, ואחד מהם שלא נחשדו על לשון הרע וכן שלא שינו את שמם. ובמכילתא (פ' בא פ"ה ב') איתא שלא שינו את לשונם עיי"ש. ומבואר דזכותם אלו עמדה להם לישראל שיגאלו ממצרים, שלא דברו לשון הרע ושלא שינו את לשונם ושמם, והיינו שנזהרו בדיבורם, ועל כן פסח הוא זמן תקון הדיבור כי בזכות תקון הדיבור נגאלו ממצרים.

וזהו הענין שבפסח נתחייבנו לאכול מצות לחם עוני, ואמרו חז"ל (פסחים קטו:) לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה, עונין מלשון וענית ואמרת, והכונה שעל ידי אכילת מצה נענים מן השמים על כל התפילות שישראל מתפללים לאביהם שבשמים, והיינו שעונין עליו דברים הרבה, שנענים על הרבה תפלות בזכות לחם עוני, דהואיל דפסח הוא זמן תקון הדיבור, לכן יש בכח הדיבור של תפלה לפעול שיהיו נענים על בקשות ישראל, והיינו לחם עוני שעונים עליו בזכותו דברים הרבה.

והנה פשטות הכונה לחם עוני פירש"י (פ' ראה ט"ז) לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים עכ"ד. ואכילת מצות לחם עוני הוא מיסודות חג הפסח, וכמו שכתב החת"ס ז"ל דבזמן שבית המקדש היה קיים היו הרבה מצוות התלויות באכילה, דהיינו אכילת הקורבנות לכהנים ולבעלים, ואכילת תרומה לכהן ומעשר שני בירושלים, והיום לא נשאר לנו רק מצוה אחת של אכילה דאורייתא והיא אכילת מצה לחם עוני.

ועל כן למדנו בעזה"י סוגיא דלחם עוני, שבו תלויין הרבה הלכות בדיני מצה.

*

בסוגיא דלחם עוני (פסחים לו:)

א) בגמרא פסחים (לו:) תנו רבנן לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה, יכול לא יצא אדם ידי חובתו אלא בפת הדראה, ת"ל מצות מצות ריבה ואפילו כמצות של שלמה, א"כ מה תלמוד לומר לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה, פירש"י פת הדראה שניטל כל הדירה דהיינו פת קיבר עכ"ל. וברבינו חננאל

כתב, יכול לא יצא אלא בפת הדראה בלבד כלומר פת סובין שאוכל העני, ת"ל מצות מצות ריבה אפילו כמצת שלמה שהיתה סולת יוצא בה, לא מיעטה התורה אלא מצה עשירה כגון חלוט ואשישה עכ"ל. וכן כתב הרי"ף פת הדראה פת סובין. וכתב הרי"ף וז"ל, פת הדראה פירש הרי"ף ז"ל פת סובין ונקראת פת הדראה שניטלה כל הדראתו, וכן פירש רש"י, ולא נהירא דהא אמרינן לקמן (לז.) דיוצאין בפת נקיה והדראה, ובודאי שאין יוצאין ידי מצה אלא בלחם שחייב בחלה, ופת סובין אינו חייב בחלה, כדתנן במסכת חלה (פ"ב מ"ו) חמשת רבעים קמח ועוד חייבין בחלה הן וסובן ומורסן, ותנן נטל סובן ומורסן מתוכה וחזר לתוכה פטורין מן החלה עכ"ד.

ב) ונראה ליישב דעת הרי"ף ז"ל, דודאי דמצינו בכמה דוכתי דמדמינן חלה למצה, וכגון בהא דאמרו במנחות (ע:) דחלה חייבין רק בחמשת מיני דגן אבל אורז ודוחן לא, דאתיא לחם לחם ממצה כתיב בחלה והיה באכלכם מלחם הארץ וכתוב במצה לחם עוני, מה מצה אינו יוצא אלא בחמשת מיני דגן והואיל דבאין לידי חימוץ, אבל אורז ודוחן לא משום שאינם באין לידי חימוץ, אף חלה אינו חייב אלא בחמשת מיני דגן אבל אורז ודוחן לא עיין שם, ומבואר דבשניהם בעינן שיהא בגדר לחם. ומכל מקום יש חילוק ביניהם, דבחלה בעינן לחם אשר לפי דרך העולם הוא בגדר לחם, וכמו שכתב בשו"ת הרי"ם (יו"ד סי' י"ד) דכל דיני התורה נאמרו בכדרכן, וכגון באכל איסורין שלא כדרך אכילתן פטור – ועיין מה שכתבנו בזה בשו"ת להורות נתן (ח"ג סי' ט' אות ר') ושם (ח"ד סי' ג' אות ט"ז) ושם (ח"ז סי' י"א אות א') ושם (ח"י סי' ע"ה אות ר') ובכמה דוכתי – וכעין זה כתב בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' ל"ה) דכל מצות עשה ולא תעשה שבתורה, אם שינה בעשייתם לא עשה כלום להתחייב מן התורה, כגון אתרוג ושופר שלא כדרך גדילתן, ומוציא בפיו בשבת והנכנס למקדש שלא כדרך ביאה עיין שם. ועל כן בחלה דכתיב באכלכם מלחם הארץ, מיירי קרא שאוכל לחם העשוי כדרך האוכלין, דהיינו סולת נקיה כסעודת שלמה, או אף כשמעורב בתוך הקמח סובין ומורסן דהוי ג"כ דרך אכילה בכך, וכמו שאמרו בשבת (עו:) דסובן ומורסן מצטרפין לחלה שכן עני אוכל פתו בעיסה בלוסה, ופירש"י בלוסה מעורבת בסובנה ומורסנה הלכך לחם הארץ קרינן ביה עיין שם, אבל לחם העשוי רק מסובין ומורסן, אף עני אין דרכו בכך, ואינו בגדר לחם הארץ ועל כן פטור מן החלה.

ג) וכל זה לגבי חלה דבעינן לחם כפי דרך העולם, אבל במצה דכתיב לחם עוני, והיינו פת הדראה וכמו שאמרו בגמרא בסוגיין ת"ר לחם עוני יכול לא יצא אדם ידי חובתו בפסח אלא בפת הדראה בלבד, ולדעת הרי"ף ורבינו חננאל הוא לחם העשוי מסובין ומורסן בלבד, ומבואר דלחם עוני פירושו לחם העשוי מסובין ומורסן, ועל כן לגבי מצה יוצאין גם בלחם עוני, דהיינו העשוי מסובין ומורסן בלבד, דבמצה לא בעינן לחם של רוכא דעלמא, אלא אף לחם עוני הוי בגדר לחם.

ד) והא דאמרו בשבת (עו:) הנ"ל שעני אוכל פתו בעיסה בלוסה ופירש"י שמעורבת בסוכנה ומורסנה, ומשמע דאף עני אינו אוכל לחם של סובין ומורסן בלבד, היינו משום דודאי דגם עני אינו אוכל לחם של סובין ומורסן בלבד ואין בזה בגדר לחם דמיירי ביה קרא דוהיה באכלכם מלחם הארץ, אבל לחם עוני דכתיב במצה גרוע טפי דשם ניכרת העניות בלחם עצמו שהוא רק סובין ומורסן, והחפצא דלחם עצמו הוא לחם עוני, ועל כן בחלה פטור כיון דבחלה לא כתיב לחם עוני אלא לחם הארץ, היינו לחם שרגילים הבריות לאוכלו בין עשיר בין עני, אבל במצה דכתיב לחם עוני על כן גם בלחם סובין ומורסן יוצאין בו ידי מצוה, דלחם עוני פירושו שהלחם בעצמותו הוא של עוני, והיינו היכי שהלחם הוא של סובין ומורסן בלבד, ועל כן סבירא ליה להרי"ף דיוצאין בו ידי מצוה. ואין להקשות דנילף חלה ממצה דגם לחם מסובין ומורסן חייב בחלה, דזה אינו, דילפינן חלה ממצה לענין שיהא בגדר לחם, דהיינו מחמשת מיני דגן ולאפוקי אורז ודוחן דאינו לחם כלל וכיוצא בו, אבל לענין לחם עוני לא ילפינן חלה ממצה, דבחלה לחם כתיב ולא לחם עוני, ועל כן בעינן לחם שהוא דרך אכילת העולם כדכתיב באכלכם מלחם הארץ.

ה) ואחרי כתיב זאת ראיתי בפרי חדש או"ח (ס' תנ"ד סק"א), שכתב ליישב שיטת הרי"ף ורש"י דיוצאין גם במצה של סובין ולא תקשי מחלה דפטור, דשאני הכא דרבייה רחמנא לחם עוני, ולחם סתמא לא מקרי אבל לחם עוני מקרי עכ"ד. והוא כדרכנו בעזה"י, אלא שכתבנו ביתר ביאור.

ו) ולמאי שכתבנו דדיני התורה נאמרו כדרכן, יתיישב מה שכתב המג"א (ס' תנ"ד סק"א) דלפי מה שכתב רש"י - הרי"ף - דיוצאין במצה של סובין ומורסן מוכח דמורסן בא לכלל חימוץ מדיוצאין בה ידי חובת מצה עיין שם. ויש להקשות דאמאי הביא ראייה משיטת רש"י דמורסן בא לידי חימוץ, הלא אף לשאר השיטות הסוברין דסובין ומורסן בלבד פסולין

למצות, מכל מקום הרי הם מודים שאם מעורב בתוך העיסה סובין ומורסן ודאי דיוצא בהן, וכמפורש בשו"ע שם (ס"א) דאין יוצאין לא בפת סובין ולא בפת מורסן אבל לש הוא את העיסה בסובין ומורסן שבה ויוצאין בה, והשתא תקשי דאיך יוצאין בעיסה שמעורב בה סובין ומורסן, הלא הסובין והמורסן אינן באין לידי חימוץ, וא"כ כשאוכל כזית מצה המעורב מסולת וסובין ומורסן איך יוצא בה, כיון דאין בה כזית שלם שבא לידי חימוץ, ועל כרחך מוכח דסובין ומורסן באין לידי חימוץ, ואמאי הביא המג"א ראייה דוקא משיטת רש"י והרי"ף, והלא גם משאר השיטות מוכח דסובין ומורסן באין לידי חימוץ.

(ז) ברם באמת לא קשיא על המג"א, דכיון דדרך העולם הוא לאכול לחם מעיסה שמעורב בה סובין ומורסן, וכמו שאמרו בשבת (עו:): דסובין ומורסן מצטרפין לחלה שכן עני אוכל פתו בעיסה בלוסה, א"כ כשאמרה תורה בערב תאכלו מצות, דהיינו שיאכל כזית מצה דשיעור אכילה הוא בכזית, הכונה שיאכל מצה כזית שמעורב בתוכו גם סובין ומורסן, כי כך דרכו של עולם לאכול עיסה בלוסה שמעורב בתוכה סובין ומורסן, וא"כ ליכא ראייה דסובין ומורסן באין לידי חימוץ דאף שאינן באין לידי חימוץ מכל מקום הן כשרים למצה כל שמעורבין בעיסה שיש בה קמח שבא לידי חימוץ, דכשאמרה תורה דבעינן מצה כזית פירושו מצה שיש בה כזית בסך הכל, וחלקה היא סובין ומורסן שאינו בא לידי חימוץ, ואעפ"כ היא כשרה למצה כיון שהקמח בתוכה בא לידי חימוץ, דהתורה דברה ממצה שרגילים לאכול והיינו מצה בלוסה בסובין ומורסן שכן עני אוכלה. ועל כן הוכרח המג"א להביא ראייה משיטת רש"י והרי"ף דסוברין דגם מצה של סובין ומורסן גרידא יוצאין בה, ואף שאין זה מנהגו של עולם לאכול סובין ומורסן גרידא, ואם אעפ"כ יוצאין בה, הרי זה מוכח, שהן באין לידי חימוץ וא"ש.

(ח) והנה במג"א (סי' תנ"ד סק"א) כתב להוכיח דסובין ומורסן באין לידי חימוץ, מהא דדעת רש"י והרי"ף פסחים (לה:): דיוצאין ידי חובת מצה מסובין ומורסן, ומוכח דבאין לידי חימוץ, דהא דבר שאינו בא לידי חימוץ אין יוצאין בה ידי מצה. ושוב כתב המג"א דאף אם נימא דסובין ומורסן אין באין לידי חימוץ מכל מקום כיון שהם ממין הבא לידי חימוץ סגי עיין שם. ובחק יעקב שם (סק"א) תמה על המג"א שנסתפק אם מורסן בא לידי חימוץ, דהא משנה שלימה תנן (פסחים לט:): אין שורין מורסן לתרנגולים משום דמחמיץ עיין שם. וכן הקשה הגאון קרבן נתנאל בהגהות נתיב חיים

שם. אולם באמת יש לומר דודאי דמורסן מעורב בתוכו פירורי קמח, ועל כן אין שורין את המורסן מחמת פירורי הקמח שבתוכו שהן מחמיצין, והמג"א מסופק אם המורסן עצמן באין לידי חימוץ, והוכיח דבאין לידי חימוץ מהא דכתבו הרי"ף ורש"י דיוצאין ידי חובת מצה במורסן, ואם נימא שהמורסן עצמו אינו בא לידי חימוץ, א"כ איך יוצאין בו ידי מצה, דאע"ג דמעורב בתוכו קמח הבא לידי חימוץ, מכל מקום כיון דהמורסן עצמן אינן באין לידי חימוץ, א"כ כשאוכל כזית מצה ממורסן, אע"ג שיש בתוכו קמח הבא לידי חימוץ, מכל מקום אין בו כזית הבא לידי חימוץ, דהא דהמורסן עצמן אינן באין לידי חימוץ ואינו יוצא בו, אלא ודאי מוכח דסובין ומורסן עצמן באין לידי חימוץ.

(ב) אולם נראה לומר, דאף אם נימא דהמורסן עצמן אינן באין לידי חימוץ, מכל מקום מכיון שמעורב בו בהכרח קמח הבא לידי חימוץ, ממילא גם המורסן עצמו הוכשר לצאת בו חובת מצה. דהנה כתב הרמב"ם (פ"ו מחמץ ומצה ה"ה) מצה שלשה במי פירות יוצא בה ידי חובתו בפסח (דלא הוי מצה עשירה אלא מה שנילוש ביין שמן או דבש). וכתב הרב המגיד שם, דראיתי מי שכתב שאינו יוצא במצה הנילושה במי פירות בלבד אלא עם תערובת מים, לפי שאנו צריכים שימור מחמץ, וכל שאינו מחמץ אין יוצאין בה ידי מצה עכ"ד. והוא דעת הרמב"ן ז"ל במלחמות פסחים (לה:): עיין שם. והנה מלשון לפי שאנו צריכים שימור מחמץ, משמע דהא דאמרו בפסחים (לה:). דאינו יוצא ידי מצה אלא בדברים הבאים לידי חימוץ, הכונה היא שאינו יוצא אלא בדברים הצריכים שימור שלא יבוא לידי חימוץ. ולא סגי במה שיכול לבוא לידי חימוץ, אלא דבעינן שיצטרך שימור דאם לא ישמור יבוא לידי חימוץ.

(י) ומעתה נראה לומר, דאף אם נימא דסובין ומורסן עצמן אינן יכולין לבוא לידי חימוץ, מכל מקום כשלש עיסה של סובין ומורסן אשר בהכרח שיש בה פירורי קמח, דלא יתכן במציאות שלא יהיה בה פירורי קמח, וא"כ בהכרח יצטרך לשמור את כל העיסה שלא יבוא לידי חימוץ, שהרי בכל משהו מן העיסה מעורב בה גם קמח, וממילא כבר יוצא בה ידי מצה, כיון דעיסה זו צריכה שימור, וכל משהו ומשהו מן הכזית צריך שימור, דהרי בכל משהו מעורב מעט קמח שבסובין ומורסן, וא"כ בהכרח צריך לשמורו שלא יבוא לידי חימוץ, וממילא יוצא בו ידי חובתו.

יא) ולפי זה יש לומר, דבאמת מורסן וסובין אינן באין לידי חימוץ, וגם לא סגי במה שהן ממין שיכול לבוא לידי חימוץ, ומכל מקום יוצאין בה ידי מצה לדעת הסובין כן, משום דהואיל דבהכרח מעורב בו קמח היכול לבוא לידי חימוץ, ממילא יוצא שכל העיסה צריכה שימור מחימוץ, וא"כ יוצא ידי מצה.

יב) ושוב ראיתי במחצית השקל שכתב ליישב קושיית החק יעקב על המג"א, דודאי מודה המג"א דסובין ומורסן מחמיצין, משום שבודאי נדבק בו מעט קמח ולכן אין שורין מורסן במים, אלא דהספק הוא אם הסובין והמורסן עצמן מחמיצין, ולכן דייק מהרי"ף דסבירא ליה דיוצאין במצה של סובין ומוכח דהסובין עצמן מחמיצין, ונפקא מינה אם נפלו סובין או מורסן לתבשיל בערב פסח אחר חצות, דאז בטל החמץ בששים וכשו"ע אר"ח (סי' תמ"ז), ונגד מעט הקמח הדבוק בו יש ששים, דאם אין הסובין עצמן מחמיצין א"כ התבשיל מותר עיין שם. ובאמת יש לומר נפקא מינה פשוטה מתוך הענין עצמו, דאם הסובין עצמן אינן מחמיצין א"כ אינו יוצא בכזית סובין ומורסן, דאף שיש בו קצת קמח המחמיץ, אבל אין בו כזית שלם הבא לידי חמץ ואינו יוצא.

יג) והנה כתב המג"א ז"ל שם, דאף אם נימא דסובין ומורסן אין מחמיצין, מכל מקום סבירא להו להרי"ף ורש"י דיוצאין בהן ידי חובת מצה, כיון שהוא ממין הבא לידי חימוץ ועל כן יוצא בהן ידי חובת מצה עיין שם. ומבואר בדעתו ז"ל דאע"ג דהסובין והמורסן עצמן אינן באין לידי חימוץ, מכל מקום יוצא בהן ידי מצה הואיל והוא מחיטין שהן מין הבאין לידי חימוץ, ואע"ג דהסובין והמורסן עצמן אינן באין לידי חימוץ.

יד) ונראה דזה תליא במה שיש לחקור בהא דאמרו בפסחים (לה.) אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחיטים בשעורים בכוסמין ובשיפון ובשבולת שועל, ובגמרא שם אמרו הני אין אורז ודוחן לא דאמר קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה, יצאו אלו שאינן באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון. והשתא יש לחקור במה שאמרו דאינו יוצא ידי מצה אלא בחמשת מיני דגן בלבד, משום שרק הני באין לידי חימוץ, ואינו יוצא ידי מצה אלא בדברים הבאים לידי חימוץ, האם הכונה דמה שבא לידי חימוץ הרי זה סימן שהוא מחמשת מיני דגן, וא"כ אף אם יארע שיהא מחמשת מיני דגן שאינו בא לידי חימוץ מכל מקום כשרה למצות, כיון שהוא מחמשת

מיני דגן, ומה שצריך לבוא לידי חימוץ אינו אלא סימן שהוא מחמשת מיני דגן, או הכונה דמה שבא לידי חימוץ זהו סיבה לכשרותו של המין, וא"כ אף יארע שיהא מחמשת מיני דגן אבל אינו בא לידי חימוץ אינו יוצא בה, כיון דחסרה הסיבה לכשרותו. והנפקא מינה בחקירה זו היא אם יוצא ידי מצה בסובין ומורסן שאינן באין לידי חימוץ, דאם הא דצריך לבוא לידי חימוץ אינו אלא סימן שהוא מחמשת מיני דגן, א"כ יוצא אף בסובין ומורסן, דאע"ג דהסובין ומורסן עצמן אינן באין לידי חימוץ, מכל מקום מכיון שהן באין מחיטה שהיא מחמשת מיני דגן, שפיר יוצא בהן, אבל אם נימא דמה שבא לידי חימוץ הוא סיבה לכשרות המצה, א"כ סובין ומורסן אינו יוצא בהן, דאף שהן מחמשת מיני דגן מכל מקום כיון דאינן מחמיצין אין יוצאין בו.

מז) ולכאורה יש להביא ראיה דהא דצריך לבוא לידי חימוץ אינו בגדר סיבה לכשרות המצה אלא סימן שהוא מחמשת מיני דגן, דהא כתב הריטב"א קידושין (לז): דחובת מצה בליל ראשון אינו יוצא במן משום שהמצה אינה מחמשת מיני דגן עיין שם. ולכאורה מה בכך שאינה מחמשת מיני דגן, דהרי נראה דהמן היה יכול לבוא לידי חימוץ, דהא איתא במכילתא (פ' בשלח ט"ז כ"ג) את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו, רבי אליעזר המודעי אומר הרוצה דבר אפוי הוא טועם כל אפויים שבעולם, והרוצה לבשל היה טועם כל בשולים שבעולם. ומשמע שאם רצה נעשה כאפוי ממש ונעשה כחמץ. ומכל מקום כתב הריטב"א שאינו יוצא ידי מצה במן משום שאינו מחמשת מיני דגן, וקשה הרי עכ"פ המן בא לידי חימוץ, ומוכח דהא דבעינן שיבוא לידי חימוץ אינה סיבה לכשרותה אלא סימן שהיא מחמשת מיני דגן, ועל כן אם יארע שיבוא לידי חימוץ אבל אינו מחמשת מיני דגן וכגון מן, אינו יוצא בה – ועיין שו"ת להורות נתן (חי"ד סי' כ"ה) – ולפי סברא זו יוצא, דיש לומר דסובין ומורסן אינן באין לידי חימוץ, ומכל מקום יוצאין בהן ידי מצה כיון דעכ"פ באין מחמשת מיני דגן.

*

מז) ובמה שכתבנו דבמצה של מן יכלו להרגיש כל הטעמים אף של חימוץ, נימא ביה מילתא – בפסחים (לז). ת"ר הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין וכו' פטורים מן החלה וכו', אמר ריש לקיש הללו מעשה אילפס הן, ורבי יוחנן אמר מעשה אילפס חייבין והללו עשאן בחמה. פירש"י והללו להכי פטורין לפי שעשאן בחמה ולא באור עכ"ד. ומבואר דפת שאפאה בחמה

לא הוי לחם ולכן פטור מן החלה. וכמו כן אינו יוצא בה ידי מצה בדמעה בעינן לחם דומיא דחלה וכסוגיא שם. ובלמוד השיעור הקשה הר"ר הלל לוינסון נ"י, דהא עוגות מצות שהוציאו ישראל ממצרים נאפו בחמה, וכמבואר בתרגום יונתן (פ' בא י"ב ל"ט) בקרא ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם, וכתב בתרגום יונתן והוו קטעין מן לישא דאפיקו ממצרים וסדרינן על ראשהון ומתאפי להו מחומתא דשימשא חרירן פטירן, ארום לא חמיע ארום אתריכו ממצרים ולא יכילו למשהי, וספיקא להון למיכל עד חמיסר יומא לירחא באייר מטול דזוודין לא עבדו להון עכ"ל. הרי דהמצה שהוציאו ממצרים נאפתה על החמה ולא הוי בגדר לחם. ומעתה איך אמרו בפסחים (קטז:): מצה על שום שנגאלו אבותינו ממצרים שנאמר ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים וגו', ובהגדה אומרים מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם, שנאמר ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. והשתא קשה, דכיון שאוכלין מצות לזכר המצות שהוציאו ישראל ממצרים ולא הספיק בצקם להחמיץ, א"כ אמאי אינו יוצא במצה שנאפה בחמה, הלא המצה של מצרים אשר לזכרה אוכלין מצה בפסח, נאפתה גם כן בחמה, ונימא דמצה שנאפתה בחמה יוצאין בה ידי חובת מצות מצה.

(יז) ונראה ליישב, דבאמת צריך להבין אמאי בלחם אם אפאה בחמה לא הוי לחם ופטור מחלה, וגם אינו יוצא בה ידי חובת מצה, וקשה דמה נפקא מינה אם נאפה בתנור באש או בחמה. ואף דאמרו בשבת (לט.) דמותר לבשל בחמה ופירש"י דאין דרך בישולו בכך עיין שם, הנה טעם זה שייך רק בשבת, דשם בעינן שיעשה דומיא דמלאכת המשכן, ובמשכן ודאי שבישלו את הסממנין על האש ולא בחמה, כי לאו בכל יומא איכא חמה שראוי לבשל עליו – ומכל שכן למאי שכתב רבינו בחיי (פ' בא י"ב ב') בשם רבינו חננאל דבמדבר לא קדשו את החודש על פי הראיה כי היו מכוסים בענני הכבוד ולא נראתה הלבנה עיין שם, וא"כ גם החמה לא נראתה ולא היה אפשר לבשל בחמה כי לא היה החמה בתוקפה ובגבורתה שיהא ראוי לבשל בה – וכעין זה אמרו בשבת (קח.) דהזורע בעציץ שאינו נקוב פטור דאין דרך זריעה בכך עיין שם, והיינו משום דבשבת בעינן שיהא מלאכת מחשבת דומיא דמשכן, והחיוב על הגבירא שלא יעשה מלאכה, ועל כן

כשעשה מלאכה שלא כדרכה הרי זה פטור, דלא חייבה התורה מלאכת שבת אלא כשעושה כדרך עשייתה, כמו באכילה שאינו חייב באיסורין אלא אם אכלו כדרך אכילתו, והיינו משום דגם אכילה הוי דין על הגברא האוכל, וכשאוכל שלא כדרכה פטור. אבל במצה דאנו דנין על החפצא דבעינן שיהא בגדר לחם, אמאי אינו יוצא כשאפאה בחמה, דלענין החפצא דהיינו המצה, אין נפקא מינה אם נאפתה בתנור או בחמה ושניהם ראויין לאכילה, ואף אם נימא דאפייה בחמה הוי שלא כדרכה, מכל מקום במצה דבעינן שיהא החפצא בגדר מצה, אין נפקא מינה אם עשה כדרכה או שלא כדרכה, כיון דעכ"פ התוצאה היא כאילו נאפתה המצה בתנור ואמאי אינו יוצא במצה שאפאה בחמה.

(יח) אולם נראה על פי מה שכתב בס' אגלי טל (מלאכת אופה אות מ"ד), דכיון דיש שבח עצים בפת ובתבשיל, ועל כן כשמבשל באש יש להמאכל שנתבשל טעם אחר מאילו נתבשל בחמה, ויש שינוי באיכות הדבר המתבשל והנאפה ואין השינוי רק בהגברא העושה אלא גם בנפעל עיין שם באורך. ומעתה אתי שפיר הא דאמרו דמצה הנאפה בחמה אינו יוצא בה וכן פטור מן החלה, דכיון דבקרא כתיב (בחוקתי כ"ו כ"ז) ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד, ומזה ילפינן דבלחם בעינן דוקא אפייה בתנור וכמבואר בפסחים (לז:), א"כ גילה קרא דלא הוי בגדר לחם אלא אם יש בלחם שבח אש הבא מן העצים שבתנור, אבל אם נאפה בחמה טעמו שונה ממה שנאפה בתנור באש, ועל כן אין זה לחם שכיוונה אליו התורה, דלחם שנאפה בחמה אין טעמו דומה ללחם שנאפה על האש ועל כן אינו בגדר לחם דמיירי ביה קרא במצה וחלה, ואיכות הלחם שנאפה בחמה שונה מאיכות הלחם שנאפה בתנור.

(יט) ומעתה נראה לומר, דתינח בלחם דעלמא אינו יוצא בה ידי מצה וחלה אם נאפה בחמה, כיון שאין טעמו דומה ללחם שנאפה על האש, אבל בעוגות מצה שהוציאו ממצרים, הלא מבואר בקידושין (לח.) דעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן עיין שם, והרי מבואר במכילתא (בשלח ט"ז כ"ג) את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלן, רבי אליעזר המודעי אומר הרוצה דבר אפוי הוא טועם כל אפויים שבעולם, והרוצה לבשל היה טועם כל בשולים שבעולם עיין שם, וא"כ כשרצה לטעום טעם לחם האפוי בתנור על האש, היה טועם טעם זה, ועל כן העוגות שהוציאו ממצרים לא היה דינם כאפוי על החמה, שהרי יכלו להרגיש בו טעם מצה שנאפה בתנור

דרשה לשבת שלפני שבת הגדול שנת תשס"ה לפ"ק

לה

באש, ועל כן בעינן מצה דוקא האפוי בתנור ואינו יוצא בהאפוי על החמה, כי גם המצה שהוציאו ממצרים ונאפתה בחמה היו יכולין להרגיש בו טעם מצה הנאפה בתנור על גבי אש.

(ב) ועל פי המבואר יש ליישב מה שהקשה מהר"ל מפראג ז"ל אהא דכתב בתרגום יונתן הנ"ל, שישראל נשאו את בציקם על ראשיהם בשעת יציאת מצרים ושם נאפה, והקשה הלא בכהאי גוונא אי אפשר שלא יתחמץ העיסה מחמת חום השמש. ולמאי שכתבנו דהעיסה של מצרים היה בו טעם מן, והנה במן היה מועיל מחשבה שלא יתחמץ, דלא רק שעל ידי המחשבה טעמו בו כל הטעמים אלא שאף המציאות נשתנתה על ידי מחשבתם, וכשחשב שלא יחמץ לא נתחמץ, וישראל התכוונו שלא תחמץ העיסה ולא נתחמץ.

*

בתב המג"א (סי' תכ"ט) אהא דאיתא בשו"ע שם, שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום, וכתב המג"א ועכשיו נוהגין לדרוש בשבת הגדול ובשבת שובה, והעיקר להורות לעם ה' דרכי ה' ללמד המעשה אשר יעשון עכ"ד. והנה בשנה זו שחל ערב פסח בשבת הרבה הלכות שאינן נוהגות בכל שנה, וצריכין להזכירם יותר, וכמו שנדבר בזה להלן בעזה"י, אולם הלכה אחת יש שנוהג בכל שנה והיא ההלכה הראשונה שכתב הרמ"א בהלכות הפסח ומנהג לקנות חטים לחלקן לעניים לצורך פסח, וכל מי שדר בעיר י"ב חודש צריך ליתן לזה עכ"ד. וחזינן דאע"ג דבהלכות פסח יש הלכות רבות מאוד וחמורות מאוד, דיני ביעור חמץ, ומצות אכילת מצה, וסיפור יציאת מצרים, אעפ"כ התחיל הרמ"א לכתוב דוקא את ההלכה שהוא מנהג ומקורה בירושלמי (בבא בתרא פ"א) י"ב חודש לחיטין דפסחא בין לישא בין ליתן, להראות שאי אפשר לקיים כל מצות הפסח אלא אחר שכבר דאגו שגם העניים יוכלו לקיים מצוה זו, ונתינת קמחא דפסחא הוא היסוד לכל הלכות פסח.

וגם בתורה חזינן שנרמז שענין הפסח מתחיל בנתינה לנצרכים כדי שכולים יוכלו לחגוג את הפסח כהלכתו, וכנאמר (פ' בא י"ב ד') דברו אל כל עדת ישראל לאמור בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית, ואם ימעט הבית מהיות משה, ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו במכסת נפשות, איש לפי אכלו תכוסו, והרמז בזה, שאם יהיה עני שאין

ביכולתו ליקח שה לפסח, חייבים שכניו לדאוג שיהיה לו קרבן פסח, איש לפי אכלו תכוסו שצריך להכין קרבן פסח לכל איש מישראל. וכמו כן מי שבא ללמוד במסכת פסחים דיני סדר ליל פסח בפרק ערבי פסחים, הנה המשנה הראשונה הוא ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך, ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, ולא יפחתו לו מארבע כוסות ואפילו מן התמחוי, וחזינן שהתחלת לימוד על עניני סדר ליל פסח הוא ליתן לעניים שגם הם יוכלו להסיב דרך חירות ואחר כך כשזוכין ומגיעין לליל התקדש חג בליל פסח ומתחילין את הסדר, הנה המימרא הראשונה היא, הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח, הנה הדבר הראשון הוא שמזמינים את העניים לבוא לסעודה. ולכאורה תקשי, דמה מהני מה שאומר בביתו כל דכפין ייתי ויכול והלא העניים שברחוב אינם שומעים איך שהבעל בית מזמינם לסעודה. אולם משום כך תקנו חכמים שכל איש מישראל יאמר כן בתחלת ההגדה, כדי שידעו העניים שכל אחד מוכן ומזומן להכניס את הנצרכים לביתו. אולם כדי שלא יצטרכו העניים להמתין עד ליל פסח כדי שיוזמינו אותם, לכן צריכין ליתן קמחא דפסחא קודם הפסח, כדי שגם העניים יוכלו להכין לעצמו את סדר ליל פסח בעוד זמן. וכתב הג"ר שלמה קלוגר ז"ל בחכמת שלמה, דמי שלא נתן קמחא דפסחא איך יכול לומר כל דכפין ייתי ויכול והוא כדובר שקרים ח"ו, על כן חייב כל אחד ליתן נתינה שיש בו ממש לנצרכים ולא רק לצאת ידי חובה בעלמא, ומכל שכן בעלי משפחות גדולות, כדי שכל איש מישראל ירגיש עצמו בליל פסח כבן חורין.

ועכשיו נאמר בעזה"י הלכות הנוהגות בשנה זו שחל ערב פסח בשבת. (כאן נאמרו ההלכות שנדפסו לעיל בחלק ההלכה)

*

כתב החת"ס ז"ל (דרשות ח"ב דרוש לשבת הגדול שנת תפק"ח), שכאשר חל ערב פסח בשבת, זמן כזה ראוי ביותר לגאולה, וכדחזינן בגמרא פסחים (טו.) הלכה זו נתעלמה מבני בתירה, פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת, שכחו ולא ידעו אם פסח דוחה שבת אם לאו, אמרו להם אדם אחד יש שעלה מבבל, והלל הבבלי שמו, ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון, וידוע אם פטח דוחה את השבת אם לאו, שלחו וקראו לו אמרו לו כלום אתה יודע אם הפסח דוחה את השבת אם לאו – והביא ראיות לזה שדוחה שבת – מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם עיי"ש בגמרא.

וכתב החת"ס בשם הרמ"ע מפאנו, דעד אז היו הנשיאים והמלכים מבני חשמונאי - עיין ס' עשרה מאמרות (ח"ב פרק י"ט דף ס"ד ע"א וביד יהודה שם) - ואז הוחזרה הנשיאות והמלכות לזרע בית דוד, הוא הלל שהיה מזרע דוד. הרי שערב פסח שחל בשבת אותו זמן ראוי להחזרת מלכות בית דוד. וכן בשעת כניסתן לארץ והביאו פסח גלגל היה ערב פסח בשבת, וכמו שכתב הרא"ש פרק ערבי פסחים (סימן י"ג) בשם סדר עולם. ועיין בשו"ת חת"ס (או"ח סוס"י ע"ט). הרי שהתחדשות מלכות ישראל בימי יהושע, היתה ג"כ בשנה שחל ערב פסח בשבת. ויש להוסיף דגם הפסח הראשון שהקריבו ישראל במדבר מיד אחר הקמת המשכן חל ערב פסח בשבת וכפירש"י (ר"פ שמיני) דאותו היום נטל עשר עטרות, דראש חודש ניסן חל באחד בשבת, וא"כ ערב פסח חל בשבת, ואז היתה בפעם הראשונה שישראל הקריבו קרבן פסח אחר מתן תורה. ועיין ס' אור חדש פסחים (סו.) בזה.

והטעם דאם חל ערב פסח בשבת אז הזמן ראוי ביותר לגאולה, יש לומר על פי מה שאמרו (שבת קיח:) אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין, והטעם דהגאולה תלויה בשמירת שתי שבתות, יש לומר על פי המבואר במשנה (שלהי מס תמיד) דהלויים היו אומרים בבית המקדש בשבת, מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים עיי"ש, הרי דבזמן הגאולה העתידה יהיו כל ימי החול בבחינת שבת. ובזמן הזה יש שבת רק יום אחד בשבוע, אבל לעתיד לבוא יהא המשך לשבת, שגם ימי החול יהיו שבת כולו קודש לה'. ועל כן כשישראל משמרים שתי שבתות כהלכתן שיש המשך לקדושת השבת, על ידי זה מתעורר קירוב הגאולה, אשר אז יהא המשך לקדושת השבת. אלא שאם יש הפסק של ימי החול בין שבת לשבת, א"כ אינו ניכר ההמשך של קדושת השבת שהרי היא נפסקת במוצאי שבת, אבל כשחל ערב פסח בשבת דאז יש שתי שבתות מחוברים זו לזו, דהא יום ראשון של פסח נקרא שבת וכדכתיב (אמור כ"ג ט"ו) וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאתכם את עומר התנופה, וזהו יום ראשון של פסח שנקרא שבת וכמבואר במנחות (סה:), נמצא דאיכא שתי שבתות בהדי הדדי, וכתב החתם סופר (דרשות לפסח תקצ"ד) דף דע"ר ע"ב ד"ה כי) שאם חל ערב פסח בשבת ויום פסח בראשון, הוי שבת יומא אריכתא עיי"ש, נמצא דבשנה זו יש המשך לקדושת השבת שהשבת נמשכת גם ליום שאחריה, וזו היא התעוררות לגאולה העתידה שאז יהא המשך להשבת לכל ימי השבוע שיהא יום שכולו שבת.

אולם אף שימים אלו מסוגלים לגאולה, מכל מקום חייבים אנחנו לעשות את האתערותא דלתתא בלב כל אחד ואחד, כדאיתא במדרש רבה (שיר השירים פ"ה) אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעיתי וגו', אמר הקב"ה לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרונות נכנסות בו. ולכאורה המרחק בין חודו של מחט לבין עגלות וקרונות הוא עצום מאוד ואם רוצים לפתוח דלת שבו יכנסו עגלות וקרונות אינו מועיל כלום פתיחת פתח כחודו של מחט, שהוא כאין וכאפס לעומת הצרכים. אולם הקב"ה יודע את מיעוט כחו של בשר ודם, ועל כן מבקש הקב"ה מישראל רק פתח קטן כחודו של מחט שירצו להתקרב אל הקב"ה, ועל ידי התעוררות קטנה זו בלבד של אדם ישפיע הקב"ה שפע רב. ובאמת מצינו שהקב"ה מסייע לנו אף לזכות לאתערותא דלתתא, וכאמרם במדרש שם, אני ישנה ולבי ער אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם אני ישנה מן המצוות ולבי ער לגמילות חסדים, אני ישנה מן המצוות ולבי ער לעשותן, אני ישנה מן הגאולה ולבו של הקב"ה ער לגאלני עכ"ד. נמצא דאף שאנו ישנים מן הגאולה, מכל מקום הקב"ה ער לעורר אותנו, ועל כן חייבים אנו לפתוח את ליבנו להתעוררות שהקב"ה מכניס בו, ולהתעורר לעשות מצוות ומעשים טובים, ומכל שכן לפני ימי חג הפסח הבעל"ט צריך להרבות בתורה ובגמילות חסדים והבא לטהר מסייעים אותו.

ויהי רצון שנזכה לקיים את כל מצוות חג הפסח הבעל"ט מתוך נחת ושמחה של מצוה, ואם ירצה הקב"ה ואנחנו נהיה ראויים לכך, נזכה לאכול את הקרבן פסח עוד בחג הפסח זו, ונוכל לשחוט את הפסח בשבת הגדול הבאה עלינו לטובה. ותחינה עינינו בשובך לציון ברחמים, ונזכה לקבל פני משיח צדקנו ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן.

דרשה לשבת פרשת מרה - שבת שלפני שבת הגדול - שנת תשס"ח לפ"ק.

בעזה"י. הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה.

אנו עומדים לפני החג הקדוש חג הפסח, שהוא הראשון משלש רגלים כדכתיב (ראה ט"ז ט"ז) בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות. וכתב הטור (ה' יו"ט או"ח סי' תי"ז) דשלשת המועדים נתקנו כנגד האבות, פסח כנגד אברהם דכתיב (בראשית י"ח) לוחי ועשי עוגות, ופסח היה, שבועות כנגד יצחק שתקיעת שופר של מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק, סוכות כנגד יעקב דכתיב (בראשית ל"ד) ולמקנהו עשה סוכות עכ"ד. והנה שלשת האבות הם כנגד שלשה אופנים שבהם אפשר לקיים את המצוות, והם מחשבה דיבור ומעשה, וכנאמר (נצבים ל' י"ד) כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיו ובלבבך לעשותו, והיינו שאפשר לקיים את התורה בשלשה אופנים, במחשבה ודיבור ומעשה, שאם חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה (ברכות ו.), הרי שמחשבתו הטובה הוי כמעשה המצוה, וזה שנאמר ובלבבך לעשותו, שעושה מצוות ברצון הלב. ואם למד תורה בפיו ג"כ נחשב כאילו קיים את המצוה, וכמו שאמרו (מנחות קי.). כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, והיינו בפיו, ולעשותו היינו במעשה בפועל.

ובמו כן שלשת האבות הקדושים הם כנגד מחשבה דיבור ומעשה. דהנה אברהם אבינו היה כחו בדיבור, וכמו אמרו בילקוט (פ' וירא י"ח) אמר הקב"ה לאבינו אברהם, אתה אמרת יוקח נא מעט מים, חייך שאני פורע לבניך, הה"ד אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר, הרי במדבר, בארץ כנען מנין ארץ נחלי מים, לעתיד לבוא מנין ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים. אתה אמרת ורחצו רגליכם, חייך שאני פורע לבניך וארחצך במים, הרי במדבר, בארץ מנין רחצו הזכו, לעתיד לבוא מנין אם רחץ ה' את צואת בנות ציון. אתה אמרת והשענו תחת העץ, חייך שאני פורע לבניך, פרש ענן למסך (תהלים ק"ה) והיינו ענני הכבוד, הרי במדבר, בארץ מנין בסוכות תשבו שבעת ימים, לעתיד לבוא מנין וסוכה תהיה לצל יומם. אתה

אמרת ואקחה פת לחם חייך שאני פורע לבניך הנני ממטיר לכם לחם, הרי במדבר, בארץ מנין ארץ חיטה ושעורה, לעתיד לבוא מנין שנאמר יהי פסת בר בארץ בראש הרים עיי"ש. הרי שמכל דיבורו של אברהם אבינו זכו ישראל לכל הטובות עד סוף כל הדורות שבשכר שאמר אברהם יוקח נא מעט מים זכו לבארה של מרים במדבר ששים רבוא איש במשך מ' שנה, ולנחלי מים בארץ ישראל ולמים חיים בירושלים לעתיד לבוא. ובשכר שאמר אברהם ואקחה פת לחם זכר ישראל למן שהוא לחם מן השמים במדבר, ולחטה ושעורה בארץ ישראל ולפסת בר לעתיד לבוא. ובשכר שאמר אברהם והשענו תחת העץ, זכו לענני הכבוד במדבר ובארץ לחג הסוכות ולעתיד לבוא וסוכה תהיה לצל יומם.

וחזינן שעל ידי דיבור קל של אברהם זכו ישראל להשפעות גדולות ועצומות של באר מן וענני הכבוד ולחם ומים וסוכות עד סוף כל הדורות. ומזה אנו רואים גודל ועוצם כחו של אברהם בדיבורו, שהשפיע לישראל עד סוף כל הדורות. ועל פי זה יתפרש אמרם (ב"מ פז.) צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה, כי הצדיק אף שאומר רק דברים מועטים, הנה על ידי זה נעשים מעשים רבים וגדולים לאין שיעור, שהרי על ידי דיבור קל שאמר אברהם יוקח נא מעט מים זכו ישראל למים במדבר ובארץ ישראל ולעתיד לבוא, ועל ידי דיבור קל של ואקחה פת לחם זכו ישראל ללחם מן השמים במדבר ולחם בארץ ישראל ולעתיד לבוא. ועל כן נאמר באברהם אבינו "והיה ברכה" (לך י"ב ב'), ופירש"י הברכות נתונות בידך, והברכות בדיבור תליא וכנאמר בברכת כהנים כה תברכו את בני ישראל אמור להם יברכך ה' וישמרך וגו'. וגם אמרו (ברכות כו:) אברהם תיקן תפלת שחרית, כי הוא היה הראשון שחידש לעסוק בעבודת השם בדיבור של תפלה ושיחה זו תפילה, ודוקא אברהם אבינו חידש כן כי כחו היה בדיבור. ועל אליעזר עבד אברהם אמרו חז"ל (רש"י חיי שרה כ"ד מ"ב) יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנינים, כי כח דיבורו של אברהם אבינו הושפע גם לעבדו אליעזר, וגם השיחה שלו נעשה תורה. [והר"ר יעקב דוד צין נ"י העיר, ממה שכתב רבינו בחיי (ר"פ יתרו י"ח) וז"ל, שכן דרשו רז"ל: (כ"ב טז:) מרגלית אחת היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה שרואה אותה מיד מתרפא וכו', ואמר תלויה בצוארו לפי שהדבור הוא בגרון, וכל מי שהיה לו חולי הנפש והיה שומע דבריו של אברהם אבינו מיד היה מתרפא מחליו, עכ"ל].

ועל כן חג הפסח הוא כנגד אברהם, כי חג הפסח הוא תיקון הדיבור, וכנאמר מהאר"י הקדוש ז"ל דמצות עשה לספר ביציאת מצרים בפסח כי פסח הוא אותיות פ"ה ס"ח, פסח הוא הו"ט של בחינת דיבור. ואמרו כל המרבה לספר הרי זה משובח, כי על ידי ריבוי סיפור יציאת מצרים נעשה האדם משובח, כי סיפור יציאת מצרים בפה מכניס קדושה בפיו של המספר, כי פיו נעשה כלי למצוה. ומצינו שאמר רבן גמליאל כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור, וחזינן דלא סגי אם יאכל פסח מצה ומרור, אלא דצריך גט שיאמר בפירוש מצוות אלו, ולא מצינו כן בשאר מצוות שמלבד קיום המצוה בפועל יצטרך גם לומר בפה. ובארבעה מינים של אתרוג לולב הדס וערבה לא מצינו שיצטרך לומר אתרוג לולב הדס וערבה. כי בפסח בעינן דוקא דיבור שאז הוא הזמן של תקון הדיבור. ואף שכתבו הפוסקים דיוצאין בהגדה גם על ידי שמיעה, היינו משום דשומע כעונה והשמיעה דינו כדיבור. ועל כן אמרו חז"ל לחם עוני שעונים עליו דברים הרבה, שהמצוה הוא לספר את ההגדה על המצות, כי פסח הוא זמן תקון הדיבור כנגד אברהם אבינו שכתו היה בדיבור.

ויצחק אבינו הוא כנגד כח המחשבה, שבשביל שהסכים בדעתו ורצונו להיות נקרב על גבי המזבח, לכן אף שלבסוף לא נשחט, אעפ"כ נחשבה מחשבתו הטובה כמעשה כאילו הקריבו אותו בפועל, וכמו שאמרו בזבחים (סב.) שבימי עזרא כשבנו את הבית השני מנא ידעי היכן המזבח, ואמר ר' יצחק נפחא אפרו של יצחק ראו שמונה באותו המקום עיי"ש, וכן בתענית (טז.) אמרו דביום התענית נותנין אפר מקלה על התיבה כדי שיזכור לנו אפרו של יצחק עיי"ש, ואף שבאמת לא נשרף יצחק אלא שהיה לו במחשבה להשרף כקרבן, אעפ"כ נחשב מחשבתו כמעשה וכאילו נשרף ממש עד שאפרו צבור על מקום המזבח.

ולבן חג השבועות שהוא יום מתן תורה, הוא כנגד יצחק אבינו, כי בתורה העיקר הוא בינת הלב - והוא אחד ממ"ח דברים שהתורה נקנית בהם - וכתב הגר"א ז"ל או"ח (סי' מ"ז ס"ד) דצריך לברך ברכת התורה גם על הרהור של תורה וכנאמר והגית בו יומם ולילה, והיינו בלב וכמש"כ והגיון לבי [ועיין שו"ת שב יעקב (סי' מ"ט) שכתב טעם אהא דמבואר בשו"ע או"ח (סי' מ"ז ס"ב) שאין מברכין על הרהור בדברי תורה, ואף דעוסק בתורה, (משום דהמצות עשה של תלמוד תורה ילפינן מקרא ושננתם לבניך ודברת במ וכו' שהביא

הרמב"ם בספר המצות (מצוה י"א) שצונו ללמוד תורה והוא אמרו ושננתם לבניך, נמצא דכונת המקרא הוא על דיבור, כי בהרהור לא שייך ללמוד עם בניו ועל כן אינו מברך על ההרהור עיי"ש. גם יש לומר על פי מה שכתב הב"י שאין מברכין על ביטול חמץ, דביטול הוא בלב ואין מברכין על דברים שבלב עיי"ש, והוא הדין אין מברכין על הרהור בדברי תורה דאין מברכין על דברים שבלב. אבל מ"מ יסוד מצות תלמוד תורה הוא במחשבת הלב דאם לא יבין בליבו ליכא תורה. ועיין מהרש"א סנהדרין (כו:) אהא דאמרו שם מחשבה מועלת על דברי תורה, דאפילו לדברי תורה שעיקרה במחשבת הלב מועלת ולא סגי ליה ללמוד אותה במחשבה בלבד אלא צריך גם למגרסה בפה עיי"ש ועכ"פ מבואר דעיקר דברי תורה הוא במחשבת הלב, ובחג השבועות קבלו את התורה, אשר שורש המצוה הוא במחשבת הלב, והוא כנגד יצחק אבינו שכחו במחשבה בהרהור הלב.

ויעקב אבינו הוא כנגד המעשה, שהרי כדי לישא את האמהות רחל ולאה עבד בבית לבן עשרים שנה וכנאמר (ויצא ל"א מ"א) זה לי עשרים שנה בביתך, עבדתוך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך, ושש שנים בצאנך, וכן אמר (ויצא כ"ח כ"ב) והאבן הזאת אשר שמתני מצבה יהיה בית אלקים, שבכחו יבנה בית המקדש השלישי, וכאמרם (פסחים פח.) לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית, שהוא בנוי במעשה ולא כהר ושדה שאין בו מעשה וברש"י (ויצא כ"ט י') כתב ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר, פירש"י כאדם שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיע שכוה גדול, ולכאורה מה החשיבות שכוה הגשמי גדול, הלא כתיב אל יתהלל גבור בגבורתו, אלא שרמזו בזה שיעקב אבינו הוא כנגד כח המעשה הנצרכת לתורה ולמצוות. וכנגד זה ניתן חג הסוכות, שבו נצטוו ישראל על מצוות מעשיות, וכענין לקיחת ארבעה מינים דבעינן לקיחה ביד, וכן בישיבה בסוכה שבעת ימים איכא מעשה כל שבעה, כי כל רגע שיושב בסוכה מקיים מצוה בקום ועשה

והנה אמרנו דפסח הוא זמן תקון הדיבור, אולם באמת פסח כיון שהוא ראש למועדים וכדכתיב בקרא חג המצות חג השבועות וחג הסוכות, ולענין בל תאחר אמרו ג"כ דפסח הוא הראשון וכש"ס ראש השנה (ד:) לכן נכלל בפסח גם ענין תקון המחשבה של שבועות, ותקון המעשה של סוכות, וכמו שכתב מהר"ל דלכן חותמין מגן אברהם וכרש"י (ריש פ' לך) זה שאומרים מגן אברהם, דאברהם כיון שהוא אב ליצחק ויעקב ממילא כולל בתוכו גם

את יצחק ויעקב, וכמו כן כן פסח שהוא ראש לחגים לכן כולל בתוכו כל עניני המועדים, גם מחשבה וגם מעשה. ולכן אמרו בריש זבחים (ב.) כל הזבחים שנשחטו שלא לשמן כשרין חוץ מן הפסח, ומבואר דבקדשים קלים ששחטו שלא לשמה כשר חוץ מן הפסח דפסול, וצריך ביאור מאי פסח משאר קדשים קלים, אולם להאמור נחא, דפסח הוא גם זמן של תקון המחשבה, לכן כששחט את הפסח שלא לשמה הרי זה פסול דבפסח גם מחשבה פוסלת, ובערב פסח שחל בשבת אם שחט הפסח שלא לשמה דפסול, הרי זה חייב חטאת על חילול שבת, ולכן למדנו לכבוד שבת זו סוגיא דטעה בדבר מצוה כי הוא מענינא דיומא, בענין פסח שנשחט בשבת שלא עשה כמצוותו.

ואף שבזמן הזה דליכא בית המקדש בעונותינו הרבים לא שייך הלכה זו למעשה, אולם מכיון שהציפייה לביאת המשיח בכל יום הוא מעיקרי האמונה, ולכן אנו מצפים שנזכה לביאת המשיח מיד, ונזכה להקריב קרבן פסח בשבת הבאה עלינו לטובה, וממילא ענין הסוגיא שלמדנו לשבת זו תהא בו נפקא מינה להלכה למעשה.

ונאמר קצת חידושי הלכה בסוגיא חמורה זו.

*

בסוגיא דטעה בדבר מצוה (פסחים עא:)

(א) במשנה פסחים (עא:) הפסח ששחטו שלא לשמו בשבת חייב עליו חטאת (שחילל שבת בשוגג. רש"י), ושאר כל הזבחים ששחטן לשם פסח, אם אינן ראויין (לפסח כגון עגל או איל בן שתי שנים או נקבה. רש"י) חייב (עליו חטאת אם נעלמה ממנו שבת או כסבור שמותר לשחוט אחרים לשם פסח בשבת, דהאי לאו טועה בדבר מצוה הוא דהכל יודעין שאין זה כשר לפסח. רש"י), ואם ראויין הן (כגון שהוא שה בן שנה שלמים ששחטו לשם פסח, דמתוך שטרוד ובהול לשחוט פסחו טעה בזה ולא נזכר שהקדישו לדבר אחר. רש"י), רבי אליעזר מחייב חטאת (אע"פ שטעה בדבר מצוה. רש"י) ורבי יהושע פוטר (דקסבר טעה בדבר מצוה ועשה מצוה כל דהו פטור מחיוב חטאת שבה וזה עשה מצוה שהקריב קרבן וכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין, ואף הנשחטין לשם הפסח רבי יהושע מכשיר להו בפסחים (סב:). רש"י). ומבואר דאף לרבי יהושע הא דטעה בדבר מצוה פטור מחטאת, היינו רק אם עכ"פ עשה מצוה כל דהו, אבל אם לא עשה מצוה כלל מודה דטעה בדבר מצוה חייב חטאת.

(ב) ויש להקשות, אהא דאמרו דשאר כל הזבחים ששחטן לשם פסח אם ראויין הן סבירא ליה לרבי יהושע דפטור מחטאת, משום דהוי טעה בדבר מצוה ועשה מצוה כל דהו, וזה עשה מצוה שהקריב קרבן וכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין, וכמו שפירש רש"י, ואיך יתכן שעשה מצוה כל דהו, הלא מבואר בסוכה (ל.) דמצוה הבאה בעבירה פסול ולא יצא ידי חובתו, וא"כ הכא ששחט שלמים בשבת באיסור, שהרי הקרבת שלמים אינו דוחה שבת, ואם כן לא עשה שום מצוה בהקרבת השלמים, וליכא מצוה כל דהו, ובכהאי גוונא אף רבי יהושע מודה דטעה בדבר מצוה חייב חטאת. ואין לומר דהכא לא הוי מצוה הבאה בעבירה כיון דעשה את העבירה של חילול שבת בשוגג, וכמו שפירש"י שנעלמה ממנו שבת או כסבור שמוותר לשחוט אחרים לשם פסח בשבת עיין שם, דהא כתב בחידושי חתם סופר (סוכה כט:) דמשמע בירושלמי שבת (פ"ג ה"ג) דאפילו בשוגג שייך מצוה הבאה בעבירה עיין שם.

(ג) גם יש להקשות בהא דפסחים (עב.) מי שהיו לו שני תנוקות וכו' אחד למולו בערב שבת ואחד למול בשבת, ושכח ומל של ערב שבת בשבת, רבי אליעזר מחייב חטאת (דלית ליה טועה בדבר מצוה ועשה מצוה פטור. רש"י), ורבי יהושע פוטר (דטעה בדבר מצוה ועשה מצוה פטור, ואע"ג דחילל שבת ועשה שלא כדת מכל מקום מצות מילה קיים. רש"י) עיין שם. וקשה, כשמל את של ערב שבת בשבת דהוי מילה שלא בזמנה שאינה דוחה שבת ועביד איסורא, איך אפשר לומר שקיים מצות מילה, והלא הוי מצוה הבאה בעבירה ולא הוי מצוה.

(ד) וראיתי בשו"ת בית יצחק (חו"מ בדרשות דרוש ב', י"ב) שהקשה, על מה שכתבו בתוס' פסחים (סג.) ד"ה השוחט, דבשוחט פסח על החמץ אע"ג דעובר בלא תעשה דלא תשחט על חמץ וגו' מכל מקום הפסח כשר ויצא בה ידי חובתו בפסח, וקשה הלא כיון דבשחיטתו עביד איסורא דאורייתא, א"כ הוי מצוה הבאה בעבירה וליכא מצוה וליהוי הפסח פסול עיין שם.

(ה) גם יש להקשות אהא דחולין (יד.) השוחט בשבת וביום הכפורים אע"פ שמתחייב בנפשו שחיטתו כשרה עיין שם, וקשה הלא שחיטה הוי מצות עשה כדמברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה, וכיון ששחט בשבת א"כ הוי מצוה הבאה בעבירה, ואמאי שחיטתו כשרה, הלא כששחט באיסור לא קיים מצוה.

ו) ונראה ליישב, דהנה יש שתי מיני מצוות, חדא בענין שהמצוה היא רק על הגברא שעושה את מעשה המצוה, אבל אינו מתחדש שום דין חדש על החפצא שבה עושים את המצוה, וכגון לולב שהמצוה היא בנטילה בידים, אבל אינו מתחדש שום דין חדש על הלולב, ויש מצוות אחרות שמלבד שהגברא עושה מצוה, מתחדש גם דין חדש על החפצא בו הוא מקיים את המצוה, וכגון שחיטה שהיא מצוה וכמו שמברכין עליה על מצות שחיטה, ובזה מלבד עשיית מעשה המצוה דהיינו השחיטה יש בה דין שני, שהשחיטה מתרת את הבשר באכילה, דבלא שחיטה הבשר אסור משום אבר מן החי או משום נבלה או משום איסור שאינו זבוח, והשחיטה גורמת דין חדש על הבשר שמתירו באכילה. והשתא נראה לומר, דמצוה הבאה בעבירה פוסלת רק את מעשה המצוה שעל הגברא, דכיון שעשה את המצוה על ידי עבירה לכן לא קיים מצוה המוטלת על הגברא, אבל אף אם הגברא לא קיים מצוה משום דהוי מצוה הבאה בעבירה, מכל מקום חל דין חדש על הבהמה ששחט דהיינו שהיא ניתרת באכילה, כי העבירה לא פסלה את חלות הדין הנגרמת על ידי השחיטה, וכיון דמעשה השחיטה נעשית, שהרי שחט את הסימנים המתירים, כבר הותר הבשר באכילה. דאף דמצוה ליכא על הגברא, אבל עכ"פ מעשה שעשה הגברא הועילה שיחול דין חדש על החפצא, כי העבירה אינה פוסלת את חלות דין של החפצא אלא את המצוה של הגברא. ובאמת ענין זה מבואר ברמב"ן חולין (לא.), דאף בשחט בלא כונה לשחיטה לא קיים מצוה, מכל מקום י"ל דהשחיטה כשרה משום דשחיטה הוי מתיר עיין שם. וכששחט על ידי עבירה אע"ג דלא קיים מצות שחיטה, מכל מקום אין זה אלא דין על הגברא שהגברא לא עשה מצוה, אבל הבהמה ניתרת, דעבירה אינה מעכבת את המתיר שבשחיטה, כיון דעכ"פ נשחטו שני הסימנים.

ז) ועל פי זה נתיישבה הקושיא אהא דחולין (יד.) דהשוחט בשבת שחיטתו כשרה, ולא תקשי דהוי מצוה הבאה בעבירה ותהא שחיטתו פסולה, דהעבירה גורמת רק שהוא לא קיים מצות שחיטה, ואם בירך בשבת על השחיטה אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה, יתכן דהוי ברכה לבטלה, דכיון דשחט בשבת דאיכא עבירה בשחיטתו אם כן אין עבירה מצוה ולא קיים מצות שחיטה, אבל מכל מקום השחיטה פעלה את ההיתר על החפצא דהחפצא אינה נפסלת מחמת העבירה.

(ח) ולפי דרכנו נתיישבה גם קושיית הבית יצחק ז"ל על תוס' פסחים (סג.) דהשוחרט את הפסח על החמץ כשר, וקשה דליפסל משום דהוי מצוה הבאה בעבירה. ברם להאמור יש ליישב, דבשחיטת הפסח יש שני דינים, חדא שיש מצוה בשחיטתו, וכרש"י פסחים (ז: ד"ה פסח וקדשים שהבעלים נצטוו בשחיטה, ועיין קידושין (מא:), וגם מתיר את הבשר לאכילה, ואת הדם מכשיר לזריקה על המזבח. וכששחטו בעבירה והוי מצוה הבאה בעבירה, הנה מצוה הבאה בעבירה פוסל רק את המצוה שעל הגברא ולא קיים מצות שחיטה, אבל מכל מקום השחיטה התירה את הבשר והדם, דחלות הדין שנעשה על ידי השחיטה לא נתבטלה על ידי שעשה את המצוה בדרך עבירה, ואף דהבעלים לא קיימו מצות שחיטה, מכל מקום הפסח כשר, וכמו שכתב בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רצ"ו) דאף כששחט שלא בשליחות הבעלים, הקרבן כשר, ואף דהבעלים לא קיימו את מצות שחיטה. ואע"ג דמבואר בחולין (יג.) דהמתעסק בשחיטת קדשים פסולה ופירש"י כגון מתעסק בסכין להגביהו או לזורקו ושחט בקדשים שלא נתכוין לשום שחיטה עיין שם, הנה כששחט בכונת שחיטה אלא ששחט על ידי עבירה אין זה מתעסק הפוסל, דודאי שנחשב כאילו שחט בכונה אלא שלא קיים מצוה, וזה אינו מעכב את הכשר הקרבן, כיון דעכ"פ השחיטה כשרה והשחיטה התירה את הבשר ואת הדם. ועל כן השוחט את הפסח על החמץ הפסח כשר, כי עצם השחיטה לא נפסלה, אלא שהבעלים לא קיימו מצוה משום שעשאו בעבירה, והעבירה פוסלת רק את המצוה של הגברא אבל לא את הכשר של השחיטה, ועל כן הקרבן כשר ומותר באכילה.

(ט) ועל פי המבואר נתיישבה גם מה שהקשינו בסוגיין דפסחים (עב.) במל את התנוק של ערב שבת בשבת, דרבי יהושע פוטר משום דהוי טעה בדבר מצוה ועשה מצוה, דאע"ג שעשה שלא כדת שמל בשבת מכל מקום מצות מילה קיים וכפירש"י, וקשיא דאמאי קיים מצות מילה, הלא הוי מצוה הבאה בעבירה שהרי מל על ידי חילול שבת – ולדרכנו אתי שפיר, דגם במילה איכא שתי מצוות, חדא עצם מעשה המילה, ועוד מה שהתנוק נימול והוסרה הערלה – וכמו שכתב בשו"ת רבינו חיים אור זרוע (סימן י"א) דבמילה אין עיקר המצוה העשייה אלא מה שהמילה חתומה בבשרו, שאם לא כן דוד המלך כשנכנס למרחץ וראה עצמו ערום בלא מצוות היה מצטער וכש"ס מנחות (נג:.) ונזכר על המילה, ואם לא היה מצוה במילה אלא העשייה, למה שמח עליה יותר מראשו וזרועו שקיים בהם מצות תפילין עיין שם – ועל כן כשמל בעבירה דהיינו מילה שלא בזמנה בשבת, אע"ג שמעשה המצוה

נפסלה מחמת מצוה הבאה בעבירה, מכל מקום חלק המצוה מה שהתנוק נימול לא נתבטל, ועל כן הוי בגדר טעה בדבר מצוה ועשה מצוה כל דהו, שהרי כשמל נעשה מצוה שהתנוק נימול, וחלק מצוה זו אינו בטל על ידי העבירה, ועל כן הוי טעה בדבר מצוה ועשה מצוה.

(י) והשתא נתיישבה גם הקושיא הראשונה שהקשינו אהא דפסחים (עא:): דכל הזבחים שנזבחו לשם פסח בשבת פטור לרבי יהושע משום דהוי טעה בדבר מצוה ועשה מצוה הואיל דהקרבת כשר, וקשה דליפסל משום דהוי מצוה הבאה בעבירה שהרי שחטה בשבת באיסור ונימא דהקרבת פסול. ולהמבואר נחא, דבשחיטת קרבן איכא שתי מצוות, חדא עצם מעשה השחיטה, ועוד מה שהבהמה קבלה קדושת קרבן ומכשיר את הבשר והדם לאכילה ולזריקה, והנה כשעשאו על ידי עבירה, לא נפסלה אלא מעשה המצוה של הגברא אבל הקרבן עצמו כשר, דהפסול של מצוה הבאה בעבירה פועל רק על הגברא שלא קיים מצוה, אבל אינו פועל על החפצא והקרבת כשר. נמצא דאף שטעה בדבר מצוה אבל עשה מצוה כל דהו, שהרי הקרבן הוכשר להקריב על המזבח נמצא שנעשה בו מצוה ולכן פטור.

(יא) אלא דלכאורה יש להקשות על דברינו שכתבנו דהפסול דמצוה הבאה בעבירה אינו פוסל את החפצא שבו עושה את המצוה אלא שמבטל את מצות הגברא, והלא בסוכה (ל.) ילפינן דמצוה הבאה בעבירה פסולה מקרא והבאתם גזול ואת הפסח, דגזול פסול לקרבן, ומוכח דדין מצוה הבאה בעבירה פוסל את החפצא של הקרבן שהרי בגזול נפסל הקרבן לעולם כמו בעל מום, וכמבואר בגמרא שם גזול דומיא דפסח וברש"י שם. ברם באמת לא קשיא, דבגזול ודאי שנפסלה הבהמה עצמה, משום דהתם אי אפשר לקיים את המצוה אלא אם יעשה את העבירה, דאי לאו שגזול בהמה זו אינו יכול להקריב בהמה זו, שהרי הבהמה אינה בידו, נמצא דאין מציאות לקיים את המצוה אלא על ידי עבירה, ועל כן נפסל הקרבן עצמו, אבל בשוחט שלמים בשבת שלא לשמו, הרי היה יכול לשחוט בהמה זו לשלמים גם בחול, וכן בשוחט בשבת הרי היה יכול לשחוט בהמה זו בחול בהיתר, וכן בשוחט את הפסח על החמץ הרי היה יכול לשחוט פסח זה שלא על החמץ, וכן במל את של ערב שבת בשבת הרי היה יכול למול תנוק זה לאחר השבת בהיתר, ועל כן לא נפסל החפצא בעצמה אלא שהגברא לא עשה מצוה, ולענין הדין שחל על החפצא אינו נפסל מחמת מצוה הבאה בעבירה ואתי שפיר.

*

כתב המג"א (סי' תכ"ט), שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום, ועכשיו נוהגין לדרוש בשבת הגדול ובשבת שובה, והעיקר להורות לעם ה' דרכי ה' ללמד המעשה אשר יעשון. ומכל שכן בשנה זו שחל ערב פסח בשבת, ויש הלכות מיוחדות שאינן נוהגין בשאר פסחים, ודאי שצריך להורות לעם ה' את המעשה אשר יעשון – ומכל מקום הלכה אחת נוהגת גם בשנה זו כמו בכל השנים, והוא ההלכה הראשונה ברמ"א או"ח (סי' תכ"ט) ומנהג לקנות חטים לחלקן לעניים לצורך פסח וכל מי שדר בעיר י"ב חודש צריך ליתן לזה. וחזינן שטרם שלומדין הלכות הפסח צריך לדאוג לעניים שיהיה להם צרכי הפסח. וכן המשנה ראשונה בפרק ערבי פסחים שבו מדובר מכל עניני מצוות חג הפסח, נאמר ואפילו עני שבישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין. הרי שהתחלת הפרק של הלכות הפסח מזהירנו לדאוג לצרכי עניים. וכן כשמתחילים את הסדר בליל פסח אומרים הא לחמא עניא וכו', כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח. וכתב הג"ר שלמה קלוגר ז"ל בחכמת שלמה שם, שאם לא נתן לעניים קודם הפסח, א"כ כשיאמר בליל פסח כל דכפין ייתי ויכול, הרי זה כדובר שקרים לפניו יתברך, שהרי לא הכין כלל לעניים ע"ש. ועל כן צריך כל אחד להזדרז וליתן לנצרכים צרכי החג המרובים, ומכל שכן לבעלי משפחות עם ילדים ודאי שצריכין ליתן, ומצוה מיוחדת היא ליתן לנצרכים בעלי משפחות של תלמידי חכמים. ולא סגי ליתן רק לצאת ידי חובה, אלא צריכין ליתן נתינה שיש בה ממש. ובשו"ע יו"ד ה' צדקה (סי' ר"נ ס"א) כתוב, שאם העני היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר, והעני, צריך לקנות לו סוס ועבד דכתיב די מחסורו מחסורו אשר יחסר לו. הרי דאע"ג דסוס לרכוב עליו ועבד לפניו אינו אלא ענין של כבוד ואינו הכרח לחיותו, אעפ"כ גם זהו בכלל מצות צדקה כיון שחסר לו דבר, ומכל שכן שחייבין ליתן לנצרכים מה שצריכין לחיותם.

והיות שבשנה זו חל ערב פסח בשבת אשר יש בו הלכות מיוחדות, נאמר כמה הלכות בענין זה. (כאן נאמרו ההלכות שנדפסו לעיל בחלק ההלכה)

*

בשנה זו חל ערב פסח בשבת, ורואין אנו בזה חידוש גדול, דאע"ג דשום קרבן יחיד אינו דוחה שבת, ורק קרבן צבור שזמנו בשבת כגון

תמידין ומוספין דוחין שבת, אבל פסח אף דהוי קרבן יחיד שהרי כל אחד ואחד מביא קרבן פסח לעצמו, מכל מקום דוחה שבת. וצריך להבין אמאי דוקא פסח דוחה שבת ולא שאר קרבנות יחיד.

ונראה לומר על פי מה דאמרו בגמרא נזיר (כג.) אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן מאי דכתיב כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהן, אחד אכלו לשום מצוה ואחד אכלו לשום אכילה גסה, זה שאכלו לשום מצוה צדיקים ילכו בם, וזה שאכלו לשום אכילה גסה ופושעים יכשלו בם, אמר ליה ריש לקיש האי רשע קרית ליה, נהי דלא קעביד מצוה מן המובחר פסח מיהא קעביד. ובאמת צריך להבין אמאי קרי ליה רבי יוחנן רשע, דאף שאכלו לשם אכילה גסה אבל עכ"פ רשע לא הוי.

ונראה לומר, דהנה בהתבונן בעבודת הקודש של בני ישראל בערב פסח בזמן שבית המקדש היה קיים, מוכרחין לומר שכל עבודתם היתה למעלה מדרך הטבע, שהרי כל ישראל עלו לרגל לירושלים והלכו כמה ימים עד שהגיעו מביתם לירושלים, וכמה ימים לפני הפסח הלכו לשוק לקנות שם לפסח, וכתב בסידור הריע"ב ב"ש נכרי רומי שההרים סביב לירושלים היו לבנות מצמרי הכבשים ולא נראה דשא, ואח"כ בדקוהו בדקדוק שלא יהיה בו מום, ואם היה בו ספק אם יש בו מום הלכו לחכם לבדוק שיורה אם הוא כשר.

ובערב פסח בבוקר מיהרו לבער החמץ, והלכו מהר לבית המקדש לשחוט את הפסח ולהיות מן הזריזין בכת הראשונה, וכשבאו בערב פסח לבית המקדש לשחוט את הפסח מצאו שם אלפי רבבות מישראל שהביאו פסחיהם, וכמו שאמרו בפסחים (סד:) שפעם אחת אמר אגריפס המלך לכהן גדול שימנה את מספר הפסחים שמביאים לירושלים להקריב, ומצא ששים רבוא זוגות כליות כפלים כיוצאי מצרים, ועל כל פסח נמנו יותר מעשרה בני אדם, נמצא שבאו לעזרה לכל הפחות כפלים כיוצאי מצרים, ואף שהפסח נשחט בשלש כיתות מכל מקום היה בכל כתר רבבות אלפי ישראל, והעזרה הכילים בדרך נס וכמו שאמרו (אבות פ"ה מ"ה) מעולם לא אמר אדם צר לי המקום בירושלים, והיה מיעוט המחזיק את המרובה, וכשהגיע שעת שחיטה אחר חצות של ערב פסח, היו צריכים להזדרז בזריזות גדולה לשחוט את כל הפסחים תוך זמן קצר, ואחר השחיטה פשטו את העור ובדקו את הריאה - וכמו שכתב בשו"ת הריב"ש (סי' קס"ג) שבקרבנות צריכין לבדוק את הריאה

◇ הלכות ומנהגים לערב פסח שחל בשבת ◇

- וגם הוצרכו לנקר את החלב ואת גיד הנשה, וכשהביאו את הפסח לביתם הוצרך לכל אחד תנור בפני עצמו לצלות את הפסח, כי אין לצלות שני פסחים בתנור אחד כי האחד בולע מן השני והרי פסח אינו נאכל אלא למנויו, וקשה להבין היכן העמידו מאות אלפי תנורים לצליית הפסח וגם הוצרכו עצים שעל אשם צולין את הפסח, ומהיכן לקחו כמות עצומה כזו של עצים למאות אלפי פסחים, וכשצלו בתנור הוצרכו להקפיד שלא יגע הפסח בחרסו של תנור, ואם נגע נפסל המקום ההוא משום צלי מחמת דבר אחר, והמקום שנגע אוסר גם את סביביו כי נכנס הבלוע של הבשר הפסול לתוך שאר הבשר. וגם הוצרך להשגיח שיצלה כראוי כדי שלא יהא בגדר אל תאכלו ממנו נא שהוא לאו שיש בו מלקות, ואם היה צלוי יותר מדאי היה חשש של אכילה שלא כדרך אכילתן שאם נשרף אינו ראוי לאכילה.

ומלבד הפסח הוצרכו להביא קרבן חגיגה כדי שיהא הפסח נאכל על השוכע (עיין רמב"ם ה' קרבן פסח פ"ח ה"ג). ומלבד זה הוצרכו לאפות מצה במוצאי שבת בליל פסח, והוצרכו לזה רבבות תנורים ועצים הרבה לאפות בו את המצות. וכל העבודות האלו הוצרכו לעשות תוך שעות מעטות מתחילת מוצאי שבת ועד חצות. ומכיון שלא יכלו לדעת במדויק מתי הוא חצות, שהרי לא היה להם כלי של מורה שעות לדעת את זמן חצות הלילה, והוצרכו להחמיר ולהקדים ולאכול את הפסח כדי שיהיו בטוחים שלא יעבור חצות קודם שיאכל את הפסח. והוצרכו למצוא בית מיוחד לכל חבורה לאכול את הפסח וגם הוצרכו למקום הסיבה וגם כרים וכסתות להסיבה לכל אחד ואחד למאות אלפי רבבות של ישראל, וכל חבורה היה צריך שיהיה לו חדר בפני עצמו לאכילת הפסח כי אין אוכלין חוץ לחבורה, ונפסל הפסח כשיוצא מחבורה לחבורה וגם הוצרכו לומר את ההגדה ולשתות ארבע כוסות והבנים הוצרכו לשאול מה נשתנה.

ובל זה היה צריך להעשות תוך שעות מעטות מצאת הכוכבים ועד חצות. ולדעת רבינו תם מתחיל הלילה רק ביותר משעה אחר שקיעה החמה. נמצא שכל העבודות היו צריכין להעשות בזמן קצר בזריזות גדולה לאין שיעור. והוצרכו גם לומר הלל בשירה והודיה וכאמרם כזיתא פסחא והילולא פקע איגרא. ועל כן ברור שכאשר הגיעו לאכול כזית מן הפסח בזריזות גדולה ובהתלהבות סמוך לחצות היו מושללים לגמרי מכל ענינים גשמיים כי מחמת גודל הזריזות וההתלהבות לקיום המצוות ברוב עם לאין שיעור, בא כל אחד לידי מדרגת התפשטות הגשמיות, וכמו שכתב הטור או"ח (ה')

תפילה סי' צ"ח) ואם כן ודאי שאכלו את הפסח רק לשם מצוה ולא לשום הנאה גשמית. שהרי כל העבודות נעשו בזריזות למעלה מן הטבע.

ועל כן אם אירע שאחד אכל את הפסח לשם אכילה גסה, אמר רבי יוחנן שבהכרח הוא רשע, כי אילו היה בו ניצוץ של צדקות, לא היה אפשרי שאחרי כל העבודות העצומות בהכנת הפסח והמצה ובמעמד אלפי רבבות של ישראל יהא אכילתן לשם אכילה גסה, ועל כרחק שהוא רשע עד שיצא מן הכלל לגמרי, ועל כן אינו מרגיש שום קדושה, ואף אינו רוצה להשתתף בעבודת הכנת הפסח, וזהו הרשע ששואל מה העבודה הזאת לכם, ובירושלמי פירשו שאומר מה הטירחה שאתם מטריחין עלינו כל שנה.

ואם כל זה נאמר בכל ערב פסח שחל בחול, מכל שכן בערב פסח שחל להיות בשבת שכתב ברמב"ם (ה' קרבן פסח פ"א הי"ז) שכאשר שחטו את את הפסחים בשבת ישבו כת ראשונה בהר הבית עד הלילה, וכת שניה ישבו בחיל, וכת שלישית עומדין במקומם בעזרה, (ודקדק הרמב"ם לכתוב שבהר הבית וחיל ישבו ובעזרה עמדו, כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד), ולא יצאו מן העזרה אלא בלילה, ואז התחילו לעסוק בצליית הפסח, והכנת התנור והדלקת העצים כל אחד ואחד בביתו. והנה אם יכלו לגמור ולעשות את הפסח המצות בתוך זמן קצר כזה מתחילת הלילה עד חצות ודאי שכל פעולותיהם נעשו בדרך נס למעלה מן הטבע.

והשתא יובן אמאי פסח דוחה שבת ואף שהוא קרבן יחיד, כי באמת עשיית הפסח היה שלא כדרך הטבע, והעושה מלאכה שלא כדרך הטבע בשבת פטור, וכדאיתא בשבת (עז:): הטוה צמר שע"ג בהמה בשבת פטור משום גוזז ומנפץ וטוה, דאיך דרך גזיזה ומנפץ וטויה בכך, אף דבמשכן טוו של העזים חכמה יתירה שאני, ופירש"י דהדיט אין דרכו בכך והוי כלאחר יד, וכ"כ התוס' שהעושים כן בטלה דעתם אצל כל אדם עיי"ש, הרי דבמלאכת שבת אינו חייב אלא כשעושה כדרך בני אדם, אבל כשעושה בו בדרך נס פטור. ועל כן פסח דוחה שבת כי עשיית הפסח בבית המקדש היה בדרך נס ואין זה מלאכה.

ועל פי זה יובן מה שכתב האריז"ל דבליל פסח מתעלים ישראל למעלה ממדרגתם הטבעית, כי בזמן שבית המקדש היה קיים היו גם כן ישראל בפסח ובמדרגה למעלה מן הטבע, ועל כן מתעורר ענין זה בכל פסח גם כעת. וכתב החתם סופר שכאשר חל ערב פסח בשבת, אז יש התעוררות של

גאולה וביאת המשיח, וכמו שאמרו בפסחים (סו.) בסוגיא דבני בתירה שפעם אחת חל ערב פסח בשבת ואז מינו את הלל הזקן לנשיא ישראל, כי עד אז היתה המלכות בידי זרעם של החשמונאים, ובערב פסח שחל בשבת חזרה הנשיאות להלל שהיה מזרע דוד המלך עכ"ד. והיינו משום דבערב פסח שחל שבת היו ישראל בזמן בית המקדש במדרגה עליונה ביותר, שעשו עבודתם בהקרבת הפסח למעלה מדרך הטבע יותר מבשאר ערבי פסחים, וכמו שכתבנו שלא יכלו להתחיל את הבאת הפסח וצלייתו רק בערב שיה נס על גבי נס, ועל כן כשמגיע זמן כזה מתעוררת הכח של גאולת ישראל שהוא נס על גבי נס.

אנו חיים בדור שישראל צריכין לישועות גדולות הכלל והפרט, ואמרו חז"ל בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, ויעזור השי"ת שבזכות המצוות של חודש ניסן שמקיימין ישראל באהבה וברצון ובמסירות נפש, יתקיים מה שאומרים בפייט לשבת הגדול "זך שוכן מעונה, קומם קהל עדת מי מנה, בקרוב נהל נטעי כנה, פדויים בציון ברנה", והקב"ה ירחם על כלל ישראל, שנוכה לראות את ביאת משיח צדקנו במהרה דידן ותחזנה עינינו בשובך לציון ברחמים, ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן.